

บทที่ ๑

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับรัฐศาสตร์กับประชาธิปไตย

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความเบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์ได้
๒. อธิบายความเบื้องต้นเกี่ยวกับประชาธิปไตยตามแนวตะวันตกได้
๓. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้
๔. อธิบายความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้
๕. อธิบายความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทยได้
๖. อธิบายแนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาได้
๗. อธิบายทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาได้
๘. ประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธ

ขอบข่ายเนื้อหา

- ❖ ความเบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์
- ❖ ความเบื้องต้นเกี่ยวกับประชาธิปไตยตามแนวตะวันตก
- ❖ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
- ❖ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ❖ ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย
- ❖ ทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา
- ❖ แนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

สื่อการเรียนการสอน

๑. เอกสารประกอบการสอน
๒. PowerPoint
๓. การบรรยายในชั้นเรียน
๔. เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

๑. ฟังการบรรยาย อภิปราย รายงาน และซักถาม
๒. แสดงความคิดเห็น การวิเคราะห์ การวิจารณ์
๓. ตรวจสอบคำถามท้ายบท
๔. ถามตอบเป็นรายบุคคล

ความนำ

มนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่มีความเชื่อ ความคิด อุปนิสัย ทัศนคติ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มารวมกันอยู่ภายในอาณาเขตเดียวกัน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสมมาใช้ในสังคม เพื่อให้สังคมนั้นๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี คือมีความสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หากสังคมที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ไม่มีการนำการปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความสับสนยุ่งเหยิง เกิดความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์ตามมา อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เห็นได้ในสังคมต่างๆ ในปัจจุบันนี้การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นที่ต้องการของทุกๆ สังคมเพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ความผาสุก การบริหารและการปกครองของสังคมในอดีตมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มาของอุดมการณ์รูปแบบเดียว เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง

พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นส่วนพระธรรม คือคำสอน และพระวินัย คือ คำสั่ง มีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะและการปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวมตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก กล่าวคือ มุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ผึกฝน ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายใน คือ จิตใจ เชื้อมั่นรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นการปกครองตนเอง รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดมีการใช้ธรรมเป็นโลกบาล คือทิริและโอตตัมปะ ซึ่งเป็นธรรมปกครองโลก สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจากคัมภีร์ชาดก เช่น ทศพิธราชธรรม พละ ของกษัตริย์ เว้นจากอคติ ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา ผู้นำ ผู้ปกครองโดยตรง เมื่อมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่งการบริหารและการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำมาปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม พระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า เป็นประมวลความรู้ทางศาสนาระบบหนึ่ง เช่นเดียวกับประมวลความรู้ทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ที่เรียนกันอยู่ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ ประมวลความรู้ทางพระพุทธศาสนา ว่าด้วยสิ่งสำคัญ ๔ ประการด้วยกัน คือ^๑

๑. ธรรมชาติของชีวิต
๒. ธรรมชาติของจักรวาล
๓. จุดมุ่งหมายของชีวิต
๔. ทางไปสู่จุดมุ่งหมายของชีวิต

ประมวลความรู้ทุกอย่าง ย่อมมีแหล่งที่มาหรือแหล่งกำเนิด การรู้แหล่งที่มาของศาสนาต่างๆ เป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษาศาสนา เพราะเป็นความรู้ ภูมิหลังของศาสนา ทำให้เราเข้าใจศาสนา

^๑แสง จันทร์งาม, *พุทธศาสนวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

นั้นๆ ได้ดีขึ้น เช่นเดียวกับการที่เรารู้ถึงมารดาบิดา และฐานะตระกูลของคนที่เรา กำลังจะคบหาสมาคมด้วย ย่อมทำให้เราสามารถประเมินคุณค่าของเข้าได้ดีขึ้น

๑.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์

รัฐศาสตร์ คืออะไร ทำไมต้องศึกษารัฐศาสตร์ ก่อนที่จะตอบคำถามนี้ขอให้พิจารณาว่า ในชีวิตประจำวันของพวกเรา เราพบเห็นปัญหาต่าง ๆ มากมายที่เราไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพัง เช่น ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาใช้หัวดก ปัญหาความยากจน ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาความรุนแรงสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาที่รัฐจะต้องยื่นมือเข้ามาใช้อำนาจรัฐแก้ไขคลี่คลายปัญหาให้บรรเทาเบาบางลง ซึ่งรัฐมีอำนาจกว้างขวาง รัฐมีอำนาจกำหนดกรอบนโยบายการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ มาตรการระหว่างประเทศ รัฐยังมีอำนาจเหนือศาสนา วัฒนธรรม เชื้อชาติ การตัดสินใจกระทำกรใด ๆ หรือไม่กระทำกรใด ๆ ของรัฐล้วนส่งผลกระทบต่อผู้อยู่ใต้ปกครองของรัฐ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐจึงเป็นเรื่องของคนทุกคนไม่จำเป็นต้องเป็นนักการเมืองหรือชนชั้นสูงฐานะร่ำรวยที่ควรมีความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง แต่วิชารัฐศาสตร์เป็นเรื่องของเราทุกคนที่ควรศึกษา ทำความเข้าใจเพื่อวัตถุประสงค์สำคัญ คือ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีชีวิตอย่างมีคุณภาพ

ความหมายของวิชารัฐศาสตร์

อานนท์ อภาภิรม^๒ ได้อธิบายความของรัฐศาสตร์ว่า รัฐศาสตร์ ถอดศัพท์มาจากภาษาอังกฤษว่า Political Science และคำว่า Political นั้นเป็นคุณศัพท์ของคำว่า Politics ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำว่า Polis ในภาษากรีก มีความหมายว่า การจัดองค์การทางการเมืองในรูปแบบหนึ่ง วิชารัฐศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ (Social Sciences) เป็นวิชาที่มุ่งศึกษาถึงการที่มนุษย์รวมกันอยู่ในสังคม ฉะนั้นจึงยังไม่สามารถที่จะแสวงหาทฤษฎีหรือกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอนเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เช่น ในด้านพฤติกรรมทางการเมือง ก็ยังไม่สามารถจะวางหลักเกณฑ์ที่แน่นอนว่ามีวิธีใดบ้างจึงจะได้รูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด หรือจะดำเนินการอย่างไรที่จะมีรัฐบาลที่ดีที่สุด รัฐศาสตร์ (Political Science) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยรัฐ (the science of the state) ซึ่งถือว่าเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงทฤษฎีการจัดตั้งองค์การรัฐบาลและการดำเนินงานของรัฐ (practice of the state)

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว^๓ รัฐศาสตร์ คือ วิชาการที่ว่าด้วยการปกครอง และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง เป็นต้นว่า การกำเนิด การรวมตัว การแปลงรูป และความเสื่อมโทรมของชุมชนทาง

^๒ อานนท์ อภาภิรม. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์๒๕๕๕). หน้า ๑๐.

^๓ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. รัฐศาสตร์: ขอบข่าย สถานภาพ และการศึกษาวิจัย. (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์.๒๕๒๖). หน้า ๒๐.

การเมือง โดยมีขอบข่ายรวมไปถึงรูปธรรมขององค์กร กฎ ระเบียบ แนวปฏิบัติ อันจะนำไปสู่การแก้ไขความขัดแย้งของชุมชน และการตัดสินใจของชุมชน ในกรณีสำคัญ ๆ ต่าง ๆ

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์^๔ ได้อธิบายว่าก่อนที่จะเรียนรู้ว่ารัฐศาสตร์คืออะไร จำเป็นต้องทราบว่า วิชาความรู้มีการจำแนกประเภทของความรู้ออกเป็น ๓ สาขาใหญ่ ๆ คือมนุษยศาสตร์ (Humanities) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) และสังคมศาสตร์ (Social Sciences) สังคมศาสตร์ คือ ความรู้เกี่ยวกับสังคมและมนุษย์ที่มาอยู่ร่วมกันในสังคม ตลอดจนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม ในวิชาสังคมศาสตร์นั้นการแสวงหาความรู้ก็ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) เช่นกัน แต่ทฤษฎีต่าง ๆ ทางสังคมศาสตร์ได้มาจากการสังเกตพิจารณามากกว่าการทดลอง เพราะเหตุว่าสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ของสังคมมนุษย์นั้นเราไม่สามารถควบคุมได้อย่างแน่นอน (Lack of control over all Variables) กล่าวคือ สังคมมนุษย์และตัวมนุษย์เองเปลี่ยนแปลงเสมอ เพราะการที่จะเอาสังคมทั้งสังคมนำมาทำการทดลองเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หรือจะกระทำกับบุคคลก็จะเป็นการผิดศีลธรรม เพราะฉะนั้นทฤษฎีในสังคมศาสตร์ จึงไม่สามารถพิสูจน์ได้แน่นอนเหมือนทฤษฎีวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเป็นเพียงการสังเกตการณ์และพยายามอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ วิชาในสาขาสังคมศาสตร์มีรัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา มนุษยวิทยา ภูมิศาสตร์ ฯลฯ รัฐศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยรัฐ (state) โดยเน้นศึกษาในเรื่องของรัฐบาล (Government) อย่างกว้างขวางและเป็นระบบ

สันสิทธิ์ ขวลิตรำรง^๕ กล่าวว่า รัฐศาสตร์แปลความหมายตามตรงได้ว่า ศาสตร์ที่ว่าด้วยรัฐ หรือความรู้ที่เกี่ยวกับรัฐ

อุไรวรรณ ชนสฤติย์^๖ ให้นิยามว่า รัฐศาสตร์เป็นการเรียนเรื่องเกี่ยวกับรัฐ ในทุก ๆ แ่ง เป็นวิชาในหมวดสังคมศาสตร์ที่เน้นในแง่ของการปฏิบัติ (Practice) เป็นเรื่องที่เน้นประวัติความเป็นมาขององค์การ รัฐบาล ภาคทฤษฎีและปฏิบัติเกี่ยวกับรัฐเหล่านี้เป็นความหมายดั้งเดิมของรัฐศาสตร์ ในยุคปัจจุบันแนวความคิดนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบันที่มีความซับซ้อนขึ้น ความหมายของรัฐศาสตร์กลายเป็นกลายเป็นการศึกษาเรื่องการเมือง (politics) ความสัมพันธ์ของมนุษย์ ในแง่การบังคับบัญชาและการถูกบังคับบัญชา การควบคุมและการถูกควบคุม การเป็นผู้ปกครองและถูกปกครอง สิ่งดังกล่าวทั้งหมดเกี่ยวกับอำนาจหรืออาจเรียกได้ว่า อำนาจทางการเมือง ความเกี่ยวพันนี้ เกี่ยวพันในแง่ของการได้มาซึ่งอำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจดังกล่าวว่าทำอย่างไรจึงจะได้อำนาจนี้มา และเมื่อได้มาแล้วจะรักษาไว้ได้อย่างไร

จากความหมายของคำว่ารัฐศาสตร์ สรุปได้ว่า รัฐศาสตร์ คือ รัฐศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ ความรู้ได้มาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์โดยการสังเกตการณ์ และอธิบายปรากฏการณ์

^๔ โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ ๒๑. (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๓). หน้า ๓๒.

^๕ สันสิทธิ์ ขวลิตรำรง. รัฐศาสตร์ภาพกว้าง. (กรุงเทพมหานคร: สวิชาญการพิมพ์. ๒๕๔๖). หน้า ๓๙.

^๖ อุไรวรรณ ชนสฤติย์. รัฐศาสตร์กับการเมืองไทย. (กรุงเทพมหานคร: เปเปอร์เฮาส์. ๒๕๔๓). หน้า ๕๕.

ไม่ใช่การทดลองพิสูจน์ และรัฐศาสตร์ เป็นศาสตร์ว่าด้วยรัฐหรือศาสตร์ว่าด้วยการปกครอง หรือ ศาสตร์ว่าด้วยรัฐบาล หรือศาสตร์ว่าด้วยอำนาจ ดังนั้น รัฐศาสตร์ในปัจจุบันเป็นเรื่องของการศึกษา เรื่องของการเมืองการปกครอง อำนาจหรืออำนาจทางการเมือง กล่าวได้ว่า รัฐศาสตร์ คือ วิชาที่ว่า ด้วยของรัฐ การเมืองและการบริหาร

ขอบข่ายของวิชารัฐศาสตร์

วิชารัฐศาสตร์เป็นวิชาที่มีขอบข่ายกว้างขวาง โดยมีรัฐบาลเป็นแกนกลางของการศึกษา แม้ว่าจะยังไม่สามารถหาข้อยุติในการศึกษาถึงรูปแบบการเมืองการปกครองที่มีประสิทธิภาพสูงสุด แต่นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ได้พยายามกำหนดขอบข่ายของวิชารัฐศาสตร์ ดังนี้

เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์^๗ (๒๕๑๕: ๑) ให้ทัศนะว่า ขอบข่ายรัฐศาสตร์ได้รวม ส่วนประกอบทุกส่วนภายในและภายนอกของรัฐ อาจจำแนกออกได้เป็น ๖ กลุ่มด้วยกัน คือ

๑. ทฤษฎีการเมืองและประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง (Political and History of Political) กลุ่มนี้วิจัยทฤษฎีตำราและความคิดเห็นสำคัญต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน เพื่อ จะทราบเหตุผลรวมทั้งการสืบต่อเนื่องกันของสถาบันทางการเมือง

๒. สถาบันทางการเมือง (Political Institutions) กลุ่มนี้มุ่งเน้นวิจัยและนิยมนระบบ องค์ประกอบและอำนาจของสถาบันทางการเมือง ซึ่งรวมทั้งนโยบายการจัดตั้งและโครงสร้างของการ ปกครองของรัฐ รวมทั้งการปกครองท้องถิ่น และการปกครองเปรียบเทียบ

๓. กฎหมายสาธารณะ (Public Laws) กลุ่มนี้วิจัยถึงรากฐานของรัฐรวมทั้งปัญหาการ แบ่งแยกอำนาจค้นคว้าความสัมพันธ์ของกฎหมายสูงสุดของรัฐ และปัญหาการบังคับให้มีการปฏิบัติ ตามกฎหมายการพิจารณาถึงอำนาจหน้าที่ของระบบการศาลยุติธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างจารีต ประเพณีกับกฎหมาย

๔. พรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพลและประชามติ (Political Parties, Pressure Groups, public Opinion) กลุ่มนี้พิจารณาถึงบทบาทและวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งตลอดจนผลของพรรค การเมืองกลุ่มอิทธิพลและประชามติ

๕. รัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) คือ การจัดกำลังคน เงิน และวัสดุ ในอันที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามเจตจำนงของการปกครองของรัฐ กลุ่มนี้จึงเกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับการปฏิบัติ (execution) ให้เป็นไปตามอุดมคติและจุดประสงค์ของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ และได้ผล มากที่สุด

๖. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International Relations) กลุ่มนี้จะพิจารณาในด้าน นโยบายหลักและวิธีการในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐแขนงวิชาที่รวมอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ นโยบาย

^๗ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. **หลักรัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. (พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์, ๒๕๑๕). อ้างถึงใน อานนท์ อาภาภิรม. **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕). หน้า ๖๙.

ต่างประเทศ การเมืองและการบริหารประเทศ องค์การระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศ และการดำเนินการทางการทูต

อุไรวรรณ ธนสถิตย์^{๘๘} (๒๕๔๓: ๔ – ๕) ได้พิจารณาขอบข่ายของรัฐศาสตร์ตามรายวิชาที่บัญญัติไว้ใน American Political Science Association ของประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่าการเรียนวิชารัฐศาสตร์ได้ขยายรวมถึงสาขาวิชาย่อยต่าง ๆ รวม ๙ สาขาด้วยกัน คือ

๑. ทฤษฎีการเมือง หรือปรัชญาการเมือง
๒. กฎหมายมหาชน
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ กฎหมายระหว่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ

๔. การปกครอง (ระดับชาติ และราชการบริหารส่วนท้องถิ่น)

๕. การปกครองเปรียบเทียบ

๖. รัฐประศาสนศาสตร์

๗. พลวัตทางการเมือง (พรรคการเมือง ความคิดเห็นทางการเมือง)

๘. กระบวนการนิติบัญญัติ

๙. ธุรกิจและรัฐบาล

สรุป ขอบข่ายของการศึกษารัฐศาสตร์มีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและในอนาคตคาดว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับยุคสมัยต่อไปอีก สำหรับผู้ที่เริ่มต้นศึกษารัฐศาสตร์ ผู้เขียนเห็นว่าควรทราบและเข้าใจในประเด็นต่อไปนี้

๑. ความรู้เกี่ยวกับรัฐศาสตร์

๒. รัฐ

๓. อำนาจอธิปไตย

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน

๕. อุดมการณ์ทางการเมือง

๖. สถาบันทางการเมือง

๗. กระบวนการทางการเมือง

๘. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

สาขาวิชาทางรัฐศาสตร์

อุไรวรรณ ธนสถิตย์^{๘๙} อธิบายว่า นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้อธิบายแบ่งสาขาวิชารัฐศาสตร์ ไว้ดังนี้ วิชารัฐศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องของรัฐ สามารถแตกแขนงสาขาย่อยไปได้อีก ในยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๑ รัฐศาสตร์แบ่งการเรียนออกเป็น ๔ สาขาใหญ่ ๆ คือ ทฤษฎีรัฐศาสตร์

^{๘๘} อุไรวรรณ ธนสถิตย์. รัฐศาสตร์กับการเมืองไทย. หน้า ๕.

^{๘๙} อุไรวรรณ ธนสถิตย์. รัฐศาสตร์กับการเมืองไทย. หน้า ๔.

การปกครอง การปกครองเปรียบเทียบ และตัวบทกฎหมาย แต่ถ้าจะพิจารณาจากที่ว่ารัฐศาสตร์มุ่งศึกษาเป็นพิเศษถึงรัฐ สถาบันทางการเมืองและปรัชญาทางการเมือง โดยทั่วไปแล้วจะแบ่งออกเป็น ๗ สาขา^{๑๐} อธิบายไว้ดังนี้

๑. รัฐบาล (Government) คือ การศึกษาการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ การแบ่งอำนาจระหว่างนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ ศึกษารัฐบาลกลางกับรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งเน้นไปทางด้านโครงสร้างของการปกครอง วิชานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิชาการปกครอง

๒. กลุ่มการเมือง (Political Parties) คือ การศึกษาถึงความสำคัญของพรรคการเมืองที่มีบทบาทต่อรัฐ ศึกษาประชามติ และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ด้วย

๓. กฎหมายมหาชน (Public Law) คือ การศึกษาเกี่ยวกับรากฐานรัฐธรรมนูญของรัฐต่าง ๆ ปัญหาของการกำหนดและแบ่งอำนาจปกครองประเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับรัฐ

๔. รัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) คือ การศึกษาการบริหารงานของรัฐบาล การบริหารกฎหมาย การจัดการเกี่ยวกับคน เงินตรา วัสดุ รัฐประศาสนศาสตร์ นับเป็นแขนงวิชาใหม่ของวิชารัฐศาสตร์ เนื่องจากการที่รัฐบาลมีขอบเขตภาระหน้าที่ที่กว้างขวางขึ้นตามยุคสมัย ทำให้ต้องมีวิชาการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพและรวดเร็ว เป็นวิชาที่เน้นไปทางปฏิบัติให้เป็นไปตามเจตจำนงในการปกครองของรัฐให้เป็นไปตามจุดประสงค์และอุดมการณ์อย่างเป็นผลดีและมีประสิทธิภาพมากที่สุด วิชานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การบริหารรัฐกิจ

๕. รัฐบาลเปรียบเทียบ (Comparative Government) คือ การศึกษาถึงการปกครองของประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ เพื่อจะเปรียบเทียบทางประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐาน แล้วจึงเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญ โครงสร้างของการปกครองและสถาบันการเมืองต่าง ๆ เช่น พรรคการเมือง สภานิติบัญญัติ ระบบศาล เป็นต้น นอกจากนี้ยังศึกษาถึงลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนนโยบายต่างประเทศในอดีตเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาด้วย โดยรวมแล้วคือการศึกษาะบบการเมืองและการปกครองของแต่ละรัฐหาจุดเด่นจุดด้อยของแต่ละระบบ อันจะนำไปสู่การปฏิรูปการปกครองที่เหมาะสมกับรัฐของตน ตัวอย่างเช่น การศึกษาวิชารัฐศาสตร์เปรียบเทียบในกรณีระบบรัฐสภาของประเทศที่พัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา

๖. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (International relations) คือ การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ การทูตองค์การระหว่างประเทศ และกฎหมายระหว่างประเทศ

๗. ปรัชญาทางการเมือง (Political Philosophy) คือ การศึกษาปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันปรัชญาทางการเมืองเป็นเหมือนหลักการเหตุผลและความยึดมั่นของรัฐซึ่งย่อมแตกต่างกันไป การศึกษาก็เพื่อที่จะเรียนรู้เข้าใจทั้งจุดมุ่งหมาย (Ends)

^{๑๐} โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ ๒๑**. (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๔๓). หน้า ๑๕-๑๖.

และวิถีทาง (Means) ของแต่ละปรัชญา โดยแสวงหาเหตุและผลนำมาปฏิรูปความคิดและการปฏิบัติ ทางด้านการปกครอง ให้ได้รูปแบบที่ดีขึ้นจากตัวอย่างความบกพร่องของรัฐอื่น ๆ

สรุป สาขาวิชาทางรัฐศาสตร์ประกอบด้วย ๗ สาขา คือ รัฐบาล กลุ่มการเมือง กฎหมายมหาชน รัฐประศาสนศาสตร์ รัฐบาลเปรียบเทียบ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ปรัชญาทางการเมือง ผู้ศึกษารัฐศาสตร์จะต้องศึกษาวิชาเหล่านี้เป็นวิชาพื้นฐาน ส่วนผู้เชี่ยวชาญขึ้นอยู่กับ ความรู้ความถนัดและความสนใจว่าจะสนใจเจาะลึกศึกษาสาขาใดเป็นพิเศษ

วิธีการศึกษาวิชารัฐศาสตร์^{๑๑}

วิธีการศึกษารัฐศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรีกเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. สมัยกรีก ในยุคกรีกโบราณ การศึกษารัฐศาสตร์เฟื่องฟูเป็นอย่างมาก นักรัฐศาสตร์คนสำคัญของยุคได้แก่ เพลโต และ อริสโตเติล การศึกษารัฐศาสตร์ในสมัยนี้มีวิธีการศึกษาทั้งทางด้านปรัชญาและด้านวิทยาศาสตร์ ทางปรัชญากรีกโบราณจะเน้นความสำคัญของศีลธรรม จรรยา มุ่งแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดมา ให้รัฐ ในทางหนึ่งยุคกรีกโบราณจึงเป็นการศึกษารัฐศาสตร์ในแนวอุดมคติ ส่วนการศึกษารัฐศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์ คือ การศึกษาการเมืองเปรียบเทียบ อริสโตเติลได้นำการเมืองในนครรัฐต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกัน และพยายามหาจุดร่วมที่ดีที่สุดของระบบการเมือง เพื่อสร้างระบบการเมืองที่ดีที่สุด อาจกล่าวได้ว่าเพลโตเป็นบิดาของปรัชญาการเมือง (Political theory) อริสโตเติลเป็นบิดาของวิชารัฐศาสตร์ (Political Science) ทั้งนี้เพราะเพลโตได้พยายามเสนอหลักการทางรัฐศาสตร์เกี่ยวกับรูปแบบของรัฐที่ดีที่สุด ขณะที่อริสโตเติลได้นำหลักการเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เข้ามาใช้ในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์มาก โดยอริสโตเติลเป็นคนแรกที่ศึกษารูปแบบของรัฐหลาย ๆ รูปแบบ เปรียบเทียบ วิเคราะห์ และสรุปออกมาเป็นทฤษฎี

๒. สมัยโรมัน ขณะที่สมัยกรีกการศึกษารัฐศาสตร์แบบนักคิด สมัยโรมันการศึกษารัฐศาสตร์เป็นแบบนักปฏิบัติ (Practical) ชาวกรีกมีความเป็นตัวของตัวเองสูง (individualism) ศึกษาวิชาศิลปะ ปรัชญา และวิทยาศาสตร์ ชาวโรมันมีระเบียบวินัย เชื่อฟังผู้ปกครอง และเคารพกฎหมาย ในสมัยโรมันวิชารัฐศาสตร์ได้ศึกษาในรูปแบบของกฎหมายและการบริหารภาครัฐ (Public Administration) แนวความคิดของการศึกษารัฐศาสตร์ในสมัยนี้ คือ เรื่องของสิทธิส่วนบุคคล ความเท่าเทียมกันของมนุษยชาติ หลักการประชาธิปไตย การศรัทธาในความมีเหตุผลและศีลธรรมของมนุษย์ ซึ่งได้กลายเป็นต้นกำเนิดของแนวความคิดทางการเมืองของตะวันตก นอกจากนี้ในสมัยพระเจ้าจัสติเนียน (Justinian) จักรพรรดิผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งของอาณาจักรโรมัน ได้สร้างประมวลกฎหมายโรมันซึ่งเป็นรากฐานของประมวลกฎหมายในประเทศภาคพื้นทวีปยุโรปมาจนถึงทุกวันนี้ และรวบรวมประมวลกฎหมายที่เรียกว่า corpus juris civilis ซึ่งเป็นหลักที่ใช้กันอยู่ในประเทศไทย อเมริกาใต้ แคนาดา และแอฟริกาใต้ จึงถือได้ว่าโรมมีอิทธิพลต่อสถาบันรัฐศาสตร์ในปัจจุบันเป็นอันมาก

^{๑๑} อานนท์ อภากริม. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. หน้า ๖-๑๐.

๓. ยุคกลางหรือยุคศักดินา ในยุคกลางหรือยุคศักดินา คือ ยุคที่อยู่ระหว่างยุคโรมันและยุคฟื้นฟู ค.ศ.๕ - ค.ศ.๑๒ การปกครองในยุคกลางเริ่มต้นที่การล่มสลายของจักรวรรดิโรมันโดยการรุกรานของชนเผ่า อารยชนชาวเยอรมัน การล่มสลายครั้งนี้ทำให้ระบบการปกครองระบบจักรวรรดิของโรมหมดไป ยุโรปในช่วงนั้นจึงกลายเป็นยุคสมัยที่ไม่มีรัฐหรือที่เรียกว่ายุคอนาธิปไตย (Anarchy) ในยุคนี้ กรุงโรมซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำนาจแห่งจักรวรรดิโรมันสูญสลายไป จึงดูเหมือนว่าไม่มีรัฐอีกต่อไป รัฐจึงถูกทำให้ลดความสำคัญลง โดยตกเป็นรองความสำคัญของศาสนาคริสต์ การศึกษารัฐศาสตร์จึงวนเวียนอยู่ในพระคัมภีร์ ไม่ใช่หลักการเปรียบเทียบหรือหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่ได้คิดค้นขึ้นมาในสมัยก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตามยุคกลางได้ผ่านพ้นไปโดยสร้างแนวความคิดทางการเมืองในเรื่องของโลกเดียว(World unity) คือ ความสามัคคีกันของผองพี่น้องทั่วโลก ภายใต้การปกครองของพระเจ้า การไม่แบ่งแยกโลกนี้ออกเป็นรัฐต่าง ๆ การใช้ศีลธรรมจรรยาหน้าการเมือง สันติสุข และกฎหมายธรรมชาติ (Natural law) ซึ่งได้กลายมาเป็นหลักพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศในปัจจุบัน

๔. ยุคฟื้นฟู (Renaissance) หลังจากที่ยุคกลาง หายไปในช่วงยุคกลาง รัฐกลับมามีอีกครั้งในยุคฟื้นฟู ในยุคนี้แนวความคิดของยุคกรีกและยุคโรมันได้ถูกนำกลับมาฟื้นฟูอีกครั้งโดยสันตะปาปาและผู้นำทางศาสนาอื่น ๆ ต้องต่อสู้กับพลังของการเกิดขึ้นใหม่ของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังของการปฏิรูปศาสนาที่ต้องการให้แต่ละชาติมีสิทธิในการสร้างศูนย์กลางศาสนาในท้องถิ่น โดยไม่ต้องเชื่อฟังคำสั่งของสันตะปาปาที่กรุงโรมอีกต่อไป นักคิดคนสำคัญในยุคนี้ คือ “เมคเคียวเวลลี” ได้พลิกโฉมหน้าของยุคกลางโดยแยกรัฐออกจากศาสนาให้รัฐเป็นส่วนรวมของความสามัคคีของคนในชาติ ความมั่นคง และสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ผลประโยชน์แห่งชาติ (National interest) ในยุคนี้ได้เกิดรัฐต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เกิดสงครามและความพยายามในการขยายดินแดน การเอารัดเอาเปรียบ การขยายตัวทางการค้าและอุตสาหกรรม มีการแสวงหาอาณานิคมเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง ในปลายกลางยุคนี้รัฐชาติตะวันตกล่าอาณานิคม แสวงหาผลประโยชน์ในอาณานิคมอย่างเป็นล่ำเป็นสัน การแสวงหาอาณานิคมทำกันอย่างเปิดเผยโดยไม่ต้องทำภายใต้ชื่อหมอสอนศาสนาอย่างในอดีตอีกต่อไป

๕. ยุคสมัยใหม่ การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ในยุคสมัยใหม่ คือตั้งแต่หลังยุคฟื้นฟูเมื่อประมาณ ศตวรรษที่ ๑๕ ได้นำเอาหลักการแบบวิทยาศาสตร์เข้ามาประกอบการศึกษา รัฐศาสตร์ในยุคสมัยใหม่ได้รับอิทธิพลของ องค์ความรู้ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่โดยบุคคล ๒ คน ที่เป็นนักคิดคนสำคัญในยุคนั้น คือ นิวตัน (Newton) ผู้ค้นพบทฤษฎีแรงโน้มถ่วง และเดสการ์ต (Descartes) ผู้เป็นบิดาของการใช้เหตุผลและวิชาตรรกศาสตร์ ทั้งสองคนมีอิทธิพลต่อแนวทางการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ในยุคแรก ๆ ซึ่งได้แก่ แนวความคิดแบ่งสรรอำนาจ (separation of power) การตรวจสอบถ่วงดุล (check and balance) ซึ่งเป็นการปรับปรุงนำเอาหลักการของวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเครื่องกลมาใช้ในโครงสร้างของรัฐบาล ในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน (Darwin) ได้เข้ามามีอิทธิพลเหนือการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ กล่าวคือ เน้นการนำเอาหลักการทาง

ชีววิทยาเข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการ นอกจากนี้พัฒนาการของวิชาสังคมวิทยา (sociology) ทำให้นักรัฐศาสตร์ความสนใจกับพลังทางสังคม (social forces) ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อรัฐบาล ในการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ส่งผลต่อวิธีการศึกษารัฐศาสตร์เช่นเดียวกัน โดยการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดระบอบทุนนิยมพัฒนาไปทั่วยุโรปตะวันตก ผลกระทบจากการพัฒนาทุนนิยมทำให้เกิดลัทธิมาร์กซิสต์ (Marxist) ขึ้นมา ซึ่งเป็นวิธีการนำวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองเข้ามาใช้ในรัฐศาสตร์เป็นครั้งแรก นอกจากนั้นวิชาภูมิศาสตร์ได้ส่งผลให้เกิดการศึกษาวิชาภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitics) ซึ่งจะเน้นการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นปัจจัยทางการเมืองของรัฐเรื่องอำนาจ ทรัพยากรและความสามารถของรัฐ ในศตวรรษที่ ๒๐ โดยมีการนำหลักการทางวิทยาศาสตร์เชิงประจักษ์ (Empirical scientific methods) เข้ามาใช้ในการศึกษารัฐศาสตร์ โดยการสังเกต ตั้งสมมติฐาน สืบค้นและสรุป โดยใช้ข้อมูลเชิงปริมาณเข้ามาผนวกกับข้อมูลทางสถิติ และได้นำเอาหลักการวิชาการทางจิตวิทยากับสังคมวิทยาเข้ามาใช้กับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ ตัวอย่างเช่น การสร้างแบบสอบถามเชิงทัศนคติ หรือการใช้หลักทางสถิติมาวิเคราะห์การศึกษาแบบรัฐศาสตร์ อย่างไรก็ตาม การศึกษารัฐศาสตร์ในเชิงปริมาณยังมีข้อจำกัดในการสร้างทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ เพราะในบางครั้งปัจจัยที่เข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองมีอยู่หลากหลายมากกว่าที่จะสามารถใช้หลักการทางสถิติในการวิเคราะห์ได้หมด แต่การศึกษาการบริหารภาครัฐ (Public Administration) ได้ใช้ประโยชน์อย่างมากจากเครื่องมือในการคำนวณ เนื่องจากการบริหารงานภาครัฐจะศึกษาเกี่ยวกับเทคนิควิธีการ (how) มากกว่าเหตุผล (why)

๖. ยุคปัจจุบัน ปัจจุบันการศึกษารัฐศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาที่เรียกว่า “การศึกษาเชิงพฤติกรรม” (behavioral approach) หมายถึง การศึกษาพฤติกรรมในทางการเมืองของคน กล่าวอย่างหนึ่ง คือ การศึกษาพลังทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจมากกว่าการศึกษารัฐศาสตร์ในรูปแบบของสถาบันทางการเมือง (เช่น การศึกษารัฐธรรมนูญ กฎหมาย และรัฐบาล เป็นต้น) ผู้ที่ศึกษารัฐศาสตร์ในแนวการศึกษาเชิงพฤติกรรมจะสนใจกระบวนการทางการเมือง (political process) หรือระบบการเมือง (political system) มากกว่าการศึกษาโครงสร้างทางการเมือง (political structure) ตัวอย่างเช่น ในเรื่องการเลือกตั้ง นักพฤติกรรมจะสนใจในการเลือกตั้งในเชิงของความสนใจทางการเมืองของประชาชน การหาเสียงของกลุ่มหรือพรรคการเมืองต่าง ๆ การเสนอข่าวของสื่อมวลชน ความคิดทางการเมืองของประชาชนรวมถึงวัฒนธรรมการเมือง มากกว่าจะให้ความสำคัญกับโครงสร้างที่เป็นกรอบ เช่น กฎหมายเลือกตั้ง จำนวนพรรคการเมืองที่เข้าแข่งขัน เป็นต้น

สรุป วิธีการศึกษารัฐศาสตร์ตั้งแต่ยุคกรีก จุดเด่นคือ เน้นทางด้านปรัชญา อุดมคติ มากกว่าแนวทางการปฏิบัติ มุ่งหารูปแบบรัฐที่ดีที่สุด นักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงได้แก่ เพลโต และ อริสโตเติล ต่อมายุคโรมัน ไม่เน้นการคิดหรืออุดมคติ แต่เน้นการปฏิบัติ สร้างรูปแบบกฎหมาย ประมวลกฎหมาย และการบริหารงานภาครัฐ ยุคกลาง สถานการณ์การศึกษาทางรัฐศาสตร์ตกต่ำ เชื่อความคิดว่ามีโลกเดียว มีความเป็นหนึ่งเดียว และไม่ใช้หลักวิทยาศาสตร์ในการศึกษา ต่อมาเข้าสู่

ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ เกิดการปฏิรูปศาสนา แยกศาสนาออกจากรัฐ เกิดรัฐขึ้น มีการออกไปแสวงหาอาณานิคม และสะสมทุน นักปราชญ์คนสำคัญ คือ เมคเคียวเวลลี ยุคสมัยใหม่ เกิดการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ได้นำหลักการวิทยาศาสตร์มาใช้ในการศึกษารัฐศาสตร์ เช่น การแบ่งสรรอำนาจ การถ่วงดุลอำนาจ เหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากวิชาชีววิทยา สังคมวิทยา ภูมิศาสตร์ ในศตวรรษที่ ๒๐ มีการพยายามสร้างทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ โดยใช้เทคนิคเชิงปริมาณ และสถิติ เป็นการพยายามอธิบายปัญหามากกว่าค้นหาคำตอบที่แท้จริง และสุดท้ายยุคปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาเชิงพฤติกรรมศาสตร์ สนใจกระบวนการทางการเมืองมากกว่าโครงสร้างทางการเมือง แต่ยังมีจุดด้อยที่สำคัญคือ ไม่สามารถทำนายอนาคตทางการเมืองได้

ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับสาขาวิชาอื่น

วิชารัฐศาสตร์ เป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ (Social Sciences) ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ที่มาอยู่ด้วยกันในสังคมตลอดจนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม ส่วนวิชารัฐศาสตร์อาจกล่าวได้ว่าเป็นวิชาว่าด้วยการเมือง หรือศึกษาเกี่ยวกับประเด็นที่มีความขัดแย้งกันเกี่ยวกับผลประโยชน์ของคนหมู่มาก บรรพต วีระสัยและคณะ (๒๕๒๓: ๙) ได้อธิบายว่าการศึกษารัฐศาสตร์ให้แตกฉานถ่องแท้จึงมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญจากสาขาอื่น ๆ ซึ่ง^{๑๒}ได้ชี้ให้เห็นว่าวิชารัฐศาสตร์มีความสัมพันธ์กับสาขาวิชาอื่น ดังนี้

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับวิชาประวัติศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์ได้ให้คุณประโยชน์กับวิชารัฐศาสตร์ หลายประการ กล่าวคือ วิชาประวัติศาสตร์เป็นหลักฐานให้ทราบเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นักรัฐศาสตร์สามารถทราบและเข้าใจถึงแนวทางของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในรัฐ ข้อมูลเกี่ยวกับรัฐในอดีต เช่น ข้อมูลด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำมาวิเคราะห์ปรับปรุงและแก้ไขปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต โดยวิเคราะห์จากปรากฏการณ์ที่ทราบ นักรัฐศาสตร์จะสามารถใช้ประวัติศาสตร์วิเคราะห์หาแนวโน้มของเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต นอกจากนี้ เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ สามารถทำให้นักรัฐศาสตร์เข้าใจถึงปัญหาต่าง ๆ หรืออีกนัยหนึ่งสิ่งที่ประวัติศาสตร์บันทึกไว้จะเป็นสิ่งที่ให้ความกระจ่างในการวิเคราะห์หาคำตอบปัญหาบางประการแก่นักรัฐศาสตร์

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับวิชาเศรษฐศาสตร์ วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการผลิต การใช้ทรัพยากร การจัดสรรปันส่วน การบริโภค วิชานี้จึงเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนโดยทั่วไป หรือพูดง่าย ๆ คือ เป็นเรื่องการทำมาหากินโดยการแลกเปลี่ยนหรือการจัดสรรปันส่วนกันนั่นเอง ในทางการเมืองการปกครองได้มีการนำวิชาเศรษฐศาสตร์มากำหนดนโยบายทางการเมืองด้วย อาจเห็นได้จากทฤษฎีทางการเมืองหลาย ๆ ทฤษฎีที่มุ่งคำนึงถึงเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของมนุษย์ เป็นประการสำคัญ วิชาเศรษฐศาสตร์ยังเป็นส่วน

^{๑๒} อานนท์ อภาภิม. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. หน้า ๑๑.

สำคัญที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง การปฏิวัติหรือรัฐประหารในประเทศต่าง ๆ มักเกิดจากปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศ เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ การว่างงาน การผลิตไม่ได้ผล ฯลฯ ทำให้เกิดการเอาใจเปรียบขึ้นในสังคมนำไปสู่เหตุการณ์ร้ายแรงในที่สุด นักทฤษฎีรัฐศาสตร์หลายท่านพยายามพูดถึงลัทธิเศรษฐกิจที่นำมาแก้วิกฤติการณ์การเมืองไว้ในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น ระบบรัฐสวัสดิการ (Welfare State) หรือ ระบบลัทธิ Marxism เพราะฉะนั้นการค้นคว้าวิธีการดำเนินการทางเศรษฐกิจเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดนโยบายการเมืองการปกครองนี้เป็นสิ่งจำเป็นมาก เนื่องจากเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประชากรของรัฐโดยตรงเพราะทุกคนต้องดำรงชีวิตและมีการแลกเปลี่ยนหรือจัดสรรปันส่วนในการผลิต ซึ่งหากมีการกำหนดนโยบายทางการเมืองการปกครอง โดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์และข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจแล้ว รัฐย่อมไม่ประสบความสำเร็จยากในทางการเมืองและการปกครอง ดังนั้น วิชาเศรษฐศาสตร์จึงเป็นส่วนสำคัญในอันที่จะทำให้การศึกษาวิชารัฐศาสตร์เกิดผลสมบูรณ์ขึ้น

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับวิชาจิตวิทยา การปกครองที่ดี คือ การเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ เนื่องจากการปกครองมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในรัฐ ประชาชนจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรก็จะส่งผลกระทบต่อการเมืองทั้งสิ้น การเข้าใจในพฤติกรรมของประชาชนว่าผูกพันหรือมีความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ อย่างไร รวมทั้งมีความเป็นอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร ย่อมนำมาซึ่งความเจริญและความมั่นคงของประเทศ เพราะปัจจุบันความเจริญและความมั่นคงของประเทศนั้นขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของประชาชน ดังนั้น ในการกำหนดนโยบายในทางการเมือง จึงต้องศึกษาถึงความต้องการของประชาชนเป็นอันดับแรก การที่จะเข้าถึงใจประชาชนโดยใช้ความเข้าใจซึ่งกันและกัน ศิลปะในการพูดโน้มน้าวใจให้ตรงกับสิ่งที่ประชาชนมีความชอบยอมได้ประโยชน์มากกว่าใช้อำนาจ โดยในการที่รัฐจะออกกฎข้อบังคับใด ๆ ก็ตาม ไม่ควรทำให้กระทบกระเทือนถึงความเชื่อถือหรือขัดกับพฤติกรรมของมนุษย์เป็นประการสำคัญที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์อันเป็นแนวทางที่จะช่วยกำหนดนโยบายทางการเมืองที่เหมาะสม

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับวิชาสังคมวิทยาและวิชามนุษยวิทยา วิชาสังคมวิทยาเป็นการศึกษาถึงเรื่องราวในสังคมมนุษย์ทั้งหมด ตลอดจนโครงสร้างทางสังคม การเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันภายในสังคม หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาในแง่มนุษยวิทยา ซึ่งวิชามนุษยวิทยาและสังคมวิทยาเป็นแขนงวิชาที่มีความใกล้เคียงกัน โดยวิชามนุษยวิทยาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ ส่วนวิชาสังคมวิทยาเป็นการศึกษาถึงความเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งการที่มนุษย์เข้ามาเกี่ยวพันกันนี้เองทำให้เกิดชุมชนหรือสังคมขึ้นอันจะนำไปสู่ปัญหาในการอยู่ร่วมกัน ทำให้มนุษย์จำต้องยอมรับกฎเกณฑ์ประเพณีหรือวัฒนธรรมของสังคม ดังนั้น ในการปกครองประเทศจึงมีความจำเป็นต้องศึกษาหลักสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาประกอบด้วย

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับวิชาภูมิรัฐศาสตร์ วิชาภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) เป็นวิชาที่กล่าวถึงความสำคัญของรัฐเชิงภูมิศาสตร์ อันจะมีผลกระทบต่อลักษณะใน

การเมืองการปกครองของประเทศนั้น ๆ สถาปนามีศาสตร์หลายประการมีความสำคัญต่อการปกครองและดำเนินนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ เช่นลักษณะของพรมแดน ลักษณะปริมาณและขนาดของประชากร ลักษณะของทรัพยากร ลักษณะที่ตั้ง และลักษณะของภูมิอากาศ ปัจจัยเหล่านี้มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับการเมืองของประเทศอย่างแท้จริง และจะเป็นปัจจัยบังคับวิถีทางการเมืองของแต่ละประเทศให้ดำเนินไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ฉะนั้น การที่จะเข้าใจปัญหาการเมืองของรัฐใดและการคาดการณ์วิถีทางการเมืองของประเทศ จำเป็นต้องศึกษาวิชาภูมิรัฐศาสตร์

๖. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับจริยธรรม จริยธรรมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับศีลธรรมและคุณธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าจริยธรรมเป็นคุณค่าที่มนุษย์ยอมรับและนำมาใช้ ฉะนั้น จริยธรรมจึงมีคุณประโยชน์ต่อชุมชนเป็นอันมากศีลธรรมและจริยธรรมเป็นปัจจัยจูงใจให้มนุษย์ได้กระทำความดี หรือกระทำให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ เพราะฉะนั้นวิชารัฐศาสตร์จำต้องอาศัยจริยธรรม เพราะว่าการปกครองจำบังเกิดผลดีหรือผลเสียขึ้นอยู่กับความเข้าใจและการยอมรับของผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองนอกจากนั้น การดำเนินงานทางการเมืองทั้งภายในและระหว่างประเทศนั้นหากอยู่ภายในกรอบของจริยธรรมแล้ว ก็จะอำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติโดยส่วนรวม

๗. ความสัมพันธ์ระหว่างวิชารัฐศาสตร์กับนิติศาสตร์ นิติศาสตร์หรือวิชากฎหมายนั้น เป็นวิชาที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์ข้อบังคับในอันที่จำช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบ ทำให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นเป็นรัฐหรือประเทศได้ จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประเทศธำรงความเป็นประเทศอยู่ได้ กฎหมายจึงเป็นเครื่องมือของรัฐในอันที่จะส่งเสริมให้หน่วยงานการเมืองและรัฐดำเนินได้โดยปราศจากอุปสรรค เพราะฉะนั้นทุกยุคทุกสมัยจะต้องมีกฎหมายขึ้นมาเพื่อใช้บังคับภายในรัฐเสมอ

สรุปว่า วิชารัฐศาสตร์มีความสัมพันธ์กับสาขาวิชาประวัติศาสตร์ วิชาเศรษฐศาสตร์ วิชาจิตวิทยา วิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วิชาภูมิรัฐศาสตร์ จริยธรรม และนิติศาสตร์ โดยวิชาประวัติศาสตร์ ทำให้นักรัฐศาสตร์ทราบถึงข้อมูลในอดีต เพื่อนำมาหาคำตอบให้กับเหตุการณ์ในปัจจุบันและอนาคต วิชาเศรษฐศาสตร์เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันทรัพยากร ถ้ามีปัญหาทางเศรษฐกิจย่อมส่งผลต่อการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ วิชารัฐศาสตร์มีความสัมพันธ์กับวิชาจิตวิทยา เพราะถ้ารัฐสามารถเข้าถึงจิตใจของประชาชน ทำให้ประชาชนนิยมชมชอบ การกำหนดนโยบายต่าง ๆ จึงทำได้ไม่ยากนัก ส่วนวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นเรื่องของการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก จึงจำเป็นต้องยอมรับกฎเกณฑ์ประเพณีหรือวัฒนธรรมของสังคม การปกครองประเทศจึงต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ด้วย วิชาภูมิรัฐศาสตร์เกี่ยวข้องกับที่ตั้งภูมิศาสตร์ของประเทศ จึงส่งผลต่อการกำหนดนโยบายทั้งภายในและภายนอกประเทศ ขณะที่จริยธรรมมีความสัมพันธ์กับวิชารัฐศาสตร์ คือว่า ในการปกครองประเทศถ้าผู้นำผู้บริหารประเทศไร้ซึ่งจริยธรรมก็จะนำพาความเสียหายใหญ่หลวงต่อประเทศชาติได้ และสุดท้ายคือ วิชารัฐศาสตร์มีความสัมพันธ์กับนิติศาสตร์ เพราะการปกครองประเทศต้องใช้กฎหมายเป็นกรอบในการปกครอง

กล่าวโดยสรุป วิชารัฐศาสตร์ คือ วิชาว่าด้วยการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีรัฐเป็นจุดศูนย์กลางนับตั้งแต่ อาณาเขต ที่ตั้ง ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง อำนาจที่ใช้ในการปกครองรัฐ การจัดองค์การ การปกครอง อำนาจสูงสุดของรัฐ การได้มาซึ่งอำนาจรัฐ วิธีการรักษา รวมไปถึง การทำนุบำรุงรัฐ การบริหารรัฐให้มีประสิทธิภาพ เป้าหมายของรัฐ รวมไปถึงการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างรัฐ ฉะนั้นขอบข่ายในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์จึงมีความกว้างขวางจนแทบจะหาขอบเขตไม่พบ แต่อย่างไรก็ตาม วิชารัฐศาสตร์สามารถแบ่งแยกย่อยออกเป็น ๗ สาขา ประกอบด้วย การศึกษาเรื่องรัฐบาลหรือสาขาวิชาการปกครอง การศึกษากลุ่มการเมือง สาขากฎหมายมหาชน สาขารัฐประศาสนศาสตร์ สาขารัฐบาลเปรียบเทียบ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และสาขาปรัชญาทางการเมือง

วิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ยุค คือ ยุคโบราณ และยุคปัจจุบัน วิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ได้ส่งสมวิธีการศึกษา ดังนี้ ยุคโบราณจะมี ๒ แนวทาง คือ แนวทางเน้นปรัชญา แสวงหาผู้ปกครอง รูปแบบรัฐที่ดีที่สุด กับแนวทางเน้นการปฏิบัติการบริหารการปกครองรัฐที่มีประสิทธิภาพ โดยริเริ่มสร้างประมวลกฎหมายในสมัยโรมัน ในการศึกษาวิชารัฐศาสตร์นั้น ได้มีการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์นำมาใช้ศึกษาโดยการสังเกต ตั้งสมมติฐาน พิสูจน์สมมติฐานด้วยวิธีการเชิงปริมาณและสถิติ แล้วสรุปเป็นทฤษฎีซึ่งสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างมาก ในยุคปัจจุบันการศึกษารัฐศาสตร์ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาเชิงพฤติกรรม ซึ่งทำให้เกิดความสนใจศึกษากระบวนการทางการเมืองหรือระบบการเมือง ถ้าศึกษาในระดับสูงขึ้นไปจะเห็นได้ว่ารัฐศาสตร์มีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสังคมได้ แต่ศักยภาพในการพยากรณ์ปรากฏการณ์ทางการเมืองในอนาคตเป็นสิ่งที่นักรัฐศาสตร์ยังคงพัฒนาวิธีการศึกษาให้สมบูรณ์ต่อไป

การศึกษารัฐศาสตร์ให้เข้าใจชัดเจนแจ่มแจ้งนั้น ผู้ศึกษาจะต้องให้ความสำคัญกับสาขาวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น วิชาประวัติศาสตร์ทำให้ทราบเรื่องราวของรัฐอดีต เมื่อมีเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นสามารถใช้แนวทางการแก้ปัญหาในอดีตมาเป็นบทเรียนได้

ดังนั้น การศึกษารัฐศาสตร์จึงเป็นวิชาที่ผู้ศึกษาได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ เป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตย รู้จักการใช้สิทธิ ชื่อตรงต่อหน้าที่ ปฏิบัติตนภายใต้กฎหมาย มีส่วนร่วมทางการเมือง สนใจความยุติธรรมในสังคม และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศได้ เช่น ปลัดอำเภอ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล นักวิเคราะห์นโยบายและแผน และเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ในส่วนราชการต่าง ๆ ประกอบอาชีพภาคเอกชนและเป็นเจ้าของกิจการเอง เป็นต้น

๑.๒ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองโดยประชาชน ซึ่งถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายในประเทศต่างๆ ทั่วโลก มุมโลก เป็นระบอบการปกครองที่มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนานนักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าเริ่มมาจากสมัยกรีกโบราณ และได้มีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน การทำความเข้าใจและ

เรียนรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการ ดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม ช่วยให้บุคคล รู้จักสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ที่ตนเองพึงมี รวมไปถึงเพื่อการดำเนินชีวิต ในสังคมร่วมกันอย่างมีความสุข และช่วยพัฒนาสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น รวมถึงเพื่อเป็นข้อมูลให้กับผู้ที่สนใจศึกษานำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันและเป็นพื้นฐานให้ศึกษาในระดับสูงต่อไป บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อ ศึกษาความหมายหรือนิยามของประชาธิปไตย รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ลักษณะของประชาธิปไตย รูปแบบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนหรือประชาธิปไตยทางอ้อม รวมถึงการแสดงออกทางอำนาจที่บุคคลพึงมีตาม ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

๑.๒.๑ ประชาธิปไตยตามแนวตะวันตก

ประชาธิปไตยมีความหมายหลากหลาย ขึ้นอยู่กับมุมมองของนักคิด หรือผู้ศึกษาค้นคว้า และนำไปใช้ประโยชน์ อาจหมายถึงรูปแบบการปกครองรูปแบบหนึ่งที่รัฐบาลเป็นของประชาชน โดยประชาชนคัดเลือกมา เพื่อทำประโยชน์แก่ประชาชน ซึ่งเกิดจากประชาชนไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง มอบอำนาจบริหารตุลาการ นิติบัญญัติ ให้ผู้แทนไปใช้ทำหน้าที่แทนเฉพาะกิจ เฉพาะกาล จะเรียกสั้นไม่ได้ก็ได้ และอาจจะหมายถึงแนวคิด ทฤษฎี อุดมการณ์ วิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ในรัฐมีความเสมอภาค มีสิทธิและเสรีภาพ การปกครองโดยกฎหมาย ได้รับการปฏิบัติเท่าเทียมกันเสมอหน้า แม้ประเทศที่ปกครองด้วยระบบเผด็จการ ทั้งแบบอำนาจนิยม และเบ็ดเสร็จนิยม ก็ยังเรียกว่า ระบบการปกครองของเขาเป็นประชาธิปไตย เช่น มุสโสลินี เรียกระบบฟาสซิสต์ว่า “ประชาธิปไตยอำนาจนิยม” (Authoritarian Democracy) ฮิตเลอร์เรียกระบบเผด็จการนาซีว่า “ประชาธิปไตยที่แท้จริง” (Real Democracy) ส่วนเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จนิยม เช่น เลนิน เรียกระบบการปกครองคอมมิวนิสต์ว่า “ประชาธิปไตยชนชั้นกรรมาชีพ” เรียกการปกครองเสรีประชาธิปไตยว่า “ประชาธิปไตยแบบนายทุน” หรือ “แบบกฏมพี” หรือ “ประชาธิปไตยแบบตำราวม” ส่วนประเทศคอมมิวนิสต์อื่นๆ ทั้งในยุโรปตะวันตกและจีนเรียกระบบการปกครองของตนว่า “ประชาธิปไตยของประชาชน” หรือ “มหาประชาธิปไตย”

ความหมายของประชาธิปไตย

คำว่า “ประชาธิปไตย” ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Democracy” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำภาษากรีก ๒ คำ คือ “Demos” แปลว่า “ประชาชน” และ “Kratos” และว่า อำนาจ เมื่อรวมกันเข้า ก็มีความหมายว่า “อำนาจของประชาชน” หรือ “ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ” เพราะฉะนั้น หลักการขั้นมูลฐานของประชาธิปไตยก็คือ “การยอมรับนับถือความสำคัญและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของบุคคล ความเสมอภาค และเสรีภาพในการดำเนินชีวิต”^{๑๓}

ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา อับราฮัม ลินคอล์น (๑๘๐๙ – ๑๘๖๕) ได้ให้คำยามประชาธิปไตยในการกล่าวสุนทรพจน์ ณ เมืองเกตต์สเบิร์ก หรือ “เกตต์สบุระ” ในมลรัฐ

^{๑๓} โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, รศ., ดร. “รัฐศาสตร์กับการเมือง” (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ตะเกียง : ๒๕๓๔)

เพนซิลวาเนีย ในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน คศ. ๑๘๖๓ ว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน จะไม่มีวันสูญสลายไปจากพื้นพิภพนี้”^{๑๔}

สุขุม นวลสกุลและวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์ ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า “การปกครองที่เป็นประชาธิปไตย คือ รูปแบบการปกครองที่ยึดอำนาจอธิปไตยของปวงชน ไม่ว่าจะป็นระบอบประชาธิปไตยแบบประธานาธิบดี (Presidential Democracy) หรือรูปแบบรัฐสภา (Parliamentary Democracy) ถ้าอำนาจสูงสุดในการกำหนดการปกครองอยู่ที่ประชาชนแล้ว ก็เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยทั้งสิ้น”^{๑๕}

จรรยา สุภาพ ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ว่า “ประชาธิปไตยหมายถึงการปกครองโดยหมู่ชนหรือประชาชน ประชาธิปไตยอาจแยกออกเป็น ๒ คำ คือ “ประชา” หมายถึง “ประชาชน” อำนาจอธิปไตย หมายถึง “อำนาจสูงสุดของแผ่นดิน” เมื่อรวมกันจึงหมายถึง “การปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชนหรือมาจากประชาชน” ประชาธิปไตยจึงมีความหมายทั้งในรูปแบบและหลักในการปกครองตลอดถึงการดำรงชีวิตร่วมกันของมนุษย์ ในแง่ของการปกครอง มุ่งถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายอันเกี่ยวกับประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวม ในแง่ของการดำรงชีวิต หมายถึงการยอมรับเสรีภาพ ความสำคัญ และประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยมีเหตุผลเป็นเครื่องนำทาง เพื่อความผาสุกร่วมกัน และประชาธิปไตยมีทั้งความหมายอย่างแคบและอย่างกว้างอย่างแคบ หมายถึง “ประชาชนมีอำนาจปกครองตนเอง” อย่างกว้าง หมายถึง “วิถีชีวิตอีกแบบหนึ่ง

ซึ่งมีแบบแผนแห่งพฤติกรรมในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม”^{๑๖}

จากคำนิยามความหมายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า “ประชาธิปไตยหมายถึงประชาธิปไตยมีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง ทั้งอำนาจบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ใช้อำนาจทั้งโดยผ่านผู้แทนของตน ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม”

ความหมายของประชาธิปไตยในทัศนะต่างๆ

ประชาธิปไตยมีความหมายหลายสถานะ ขึ้นอยู่กับมุมมองของนักทฤษฎี กาลเวลา สถานที่ ผู้ที่นำไปใช้ และการตีความให้สอดคล้องกลมกลืนกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของพวกตน ความหมายดังกล่าวประกอบไปด้วย

^{๑๔} Lewis Copelend and Lawrence Lamn (Eds.) *The World's Great Speeches*, (๒nd Ed., New York : Dover, ๑๙๘๕) P/๓๑๕.

^{๑๕} สุขุม นวลสกุล, รศ., วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์, รศ., “การเมืองและการปกครองไทย” (กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยรามคำแหง : ๒๕๓๙) หน้า ๑๘.

^{๑๖} จรรยา สุภาพ, ศ., “หลักรัฐศาสตร์” ฉบับปรับปรุงแก้ไขใหม่ ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ บริษัทโรงพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด : ๒๕๒๒) หน้า ๕๒ -๕๓.

๑. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองแบบหนึ่ง

ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ซึ่งเป็นการปกครองตนเอง โดยประชาชนมีอำนาจอธิปไตยในการปกครองรัฐทั้งแบบโดยตรง และโดยอ้อม ด้วยการมอบให้ผู้แทนไปใช้อำนาจดังกล่าวแทน โดยวิธีการเลือกตั้ง กระบวนการเลือกตั้งโดยเสียงข้างมาก ซึ่งรูปแบบการปกครองแบบนี้ไม่มีในการปกครองแบบอื่น เช่น ราชาธิปไตย ทูชนาธิปไตย อภิชนาธิปไตย คณาธิปไตย และเผด็จการทั้งอำนาจนิยมและเบ็ดเสร็จนิยม

๒. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นทฤษฎีทางการเมืองอีกแบบหนึ่ง

ประชาธิปไตยในแง่ของทฤษฎี ซึ่งมีหลักการประกอบไปด้วย การปกครองที่ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายอันเดียวกัน ควบคุมรัฐบาลโดยประชาชน หลักแห่งเสียงข้างมาก

๓. ประชาธิปไตยในฐานะเป็นอุดมการณ์อย่างหนึ่ง

ประชาธิปไตยในแง่อุดมการณ์ เป็นการปกครองโดยรัฐบาล เป็นของประชาชน โดยประชาชนมอบอำนาจอธิปไตยทางการบริหารให้ทำงานเพื่อประชาชน ประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตยทั้ง ๓ ทาง คือ อำนาจบริหาร นิติบัญญัติ ตุลาการ อำนาจทั้ง ๓ ที่ประชาชนมอบให้ จะทำหน้าที่ถ่วงซึ่งกันและกัน ทำให้ประชาชนเจ้าของอำนาจได้รับประโยชน์เต็มที่ บรรลุความสงบสุขร่วมกัน มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

๔. ประชาธิปไตยในทัศนะของเผด็จการอำนาจนิยม

เป็นที่ทราบกันดีว่า แม้ระบบเผด็จการก็เรียกตัวเองว่า ประชาธิปไตย เช่น มุสโสลินี เรียกระบบฟาสซิสต์ของเขาว่าเป็น “ประชาธิปไตยแบบอำนาจนิยม” และฮิตเลอร์เรียกระบบนาซีว่าเป็น “ประชาธิปไตยแท้จริง” หมายถึงพรรคฟาสซิสต์และพรรคนาซี ทำหน้าที่เพียงเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ ทำหน้าที่ในการบริหารแทนประชาชนเท่านั้น ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคในส่วนของชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การนับถือศาสนา สันทนาการอื่นๆ ได้อย่างเท่าเทียมกัน

๕. ประชาธิปไตยในทัศนะของคอมมิวนิสต์

แม้ประเทศที่ปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ ก็ถือว่าการปกครองของตนเป็นประชาธิปไตย เช่น รัสเซีย เรียกระบบการปกครองของตนว่า “ประชาธิปไตยที่แท้จริง” ประเทศคอมมิวนิสต์อื่นๆ ทั้งในยุโรปและเอเชีย เช่น ประเทศจีน เรียกระบบการปกครองของตนว่า “ประชาธิปไตยของประชาชน” หรือ “มหาประชาธิปไตย” ทั้งนี้เพราะประชาชนทุกคนในรัฐมีความเท่าเทียม เสมอภาคกันทางเศรษฐกิจ ไม่มีคนจน คนรวย มีฐานะชนชั้นทางสังคมเสมอกัน คือ ชนชั้นเดียวกัน ได้แก่ ชนชั้นกรรมาชีพ ส่วนรัฐบาลซึ่งมาจากพรรคการเมืองเดียว ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่แทนประชาชนทั้งหมด คือ พรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งจะทำหน้าที่แทนในเบื้องต้นเท่านั้น เมื่อระบบคอมมิวนิสต์พัฒนาถึงระดับสูงสุด บรรลุเป้าหมายของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์แล้ว ประชาชนมั่งคั่ง สมบูรณ์พูนสุขเท่าเทียมกันแล้ว พรรคคอมมิวนิสต์และรัฐบาลก็จะสลายตัวไป ไม่มีรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย ทุกคน

สามารถมีชีวิอยู่อย่างสุขสบาย มีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ปราศจากการควบคุมใดๆจากรัฐบาล และกฎหมาย

หลักการของประชาธิปไตย

หลักการของประชาธิปไตยตามทัศนะของ เฮนรี เมโย (Henry Mayo) ๔ ประการ คือ

๑. การควบคุมผู้วางนโยบายโดยประชาชน
๒. ความเสมอภาคทางการเมือง
๓. เสรีภาพทางการเมืองหรือประสิทธิผลในการควบคุมโดยประชาชน
๔. หลักแห่งเสียงข้างมาก^{๑๗}

ซิกมันด์ นอยมันน์ (Sigmund Neumann) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตยไว้

๑๐ ประการ คือ

๑. อำนาจอธิปไตยมาจากประชาชน เป็นของปวงชน
๒. ขั้นตอนเลือกผู้นำเป็นไปโดยเสรี
๓. ผู้นำมีความรับผิดชอบ
๔. ระบอบความเสมอภาค
๕. สนับสนุนพรรคการเมืองมีมากกว่า ๑ พรรค
๖. เน้นความหลากหลายในชีวิตประจำวัน
๗. ไม่กีดกันกลุ่มต่างๆ จากการมีส่วนร่วมในการบริหารการปกครอง
๘. สำนึกในความเป็นพลเมืองดี
๙. ส่งเสริมครรลองทัศนคติแบบประชาธิปไตย
๑๐. เน้นความเชื่อมั่นในความดีของมนุษย์^{๑๘}

หลักการสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่เจริญอยู่ในยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกา มีหลักการสำคัญ ดังนี้

๑. การยึดถือเหตุผล
๒. การเน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคล
๓. การถือรัฐเป็นเครื่องมือของประชาชน
๔. การอาศัยความสมัครใจเป็นใหญ่

^{๑๗} จีโรซค (บรรพต) วีระชัย ศ., ดร., และคณะ. “รัฐศาสตร์ทั่วไป” (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘) หน้า ๒๘๒.

^{๑๘} C.P. Henry W. Ehrman (ed.) *Democracy in a Changing Society*, New York : Praeger, ๑๙๖๔

๕. การยึดถือกฎเหนือกฎ
๖. การเน้นความสำคัญของวิธีการ
๗. การถือความเห็นพ้องต้องกันเป็นหลักมนุษยสัมพันธ์
๘. การถือสมภาพ หรือความเท่าเทียมกันขั้นมูลฐานของมนุษย์^{๑๙}[๗]

๑. การยึดถือเหตุผล

ประชาธิปไตยถือหลักการที่ว่า ประชาชนทุกคนในรัฐเป็นเจ้าของรัฐเท่าเทียมกัน ย่อมมีสิทธิที่แสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล หรือการตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมได้เท่ากัน ไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไร ความคิดเห็นของพวกเขาก็เป็นสิ่งที่ควรรับฟัง การกระทำดังกล่าวไม่ถือเป็นการขัดแย้งหรือขัดขวาง แต่ถือว่าเป็นการแสวงหาเหตุผลข้อเท็จจริง สรุปลงเป็นหลักการที่นำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นได้โดยเสรี

๒. การเน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคล

ปัจเจกบุคคลเป็นผู้ที่มีความสำคัญที่สุด ปัจเจกบุคคลเป็นผู้สร้างสังคม สร้างสถาบันทางสังคม รวมกันเข้าเป็นรัฐ เป็นประเทศ ปัจเจกบุคคลจึงควรได้รับการส่งเสริมให้มีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคทั้งทางสังคม การเมือง การศึกษา เศรษฐกิจ มีคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดี เพราะถ้ารัฐใดประชาชนแต่ละคนเป็นคนมีคุณภาพ ก็จะทำให้รัฐหรือประเทศนั้นเจริญก้าวหน้าได้

๓. การถือรัฐเป็นเครื่องมือของประชาชน

รัฐบาลเป็นเครื่องมือของประชาชนในการทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายในการอยู่ร่วมกันของประชาชน คอยอำนวยความสะดวก ประสานผลประโยชน์ แก้ไขข้ออุปสรรคต่างๆ ให้กับสังคม เป็นผู้รับใช้ประชาชน รัฐเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดำเนินต่อไปเพื่อประชาชน ไม่ใช่ประชาชนเป็นอยู่เพื่อรัฐ เพราะรัฐเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นผู้สร้างรัฐ รัฐจึงเป็นผลผลิตของประชาชน หน้าที่ของรัฐเพียงรักษากฎหมาย ให้ความยุติธรรม รักษาความสงบเรียบร้อย ป้องกันรักษาอำนาจอธิปไตยทั้งภายในและภายนอก

๔. การอาศัยความสมัครใจเป็นใหญ่

ประชาธิปไตยสนับสนุนให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม สามารถเลือกดำรงชีวิตตามความสมัครใจ รัฐจะบีบบังคับให้ประชาชนกระทำหรือห้ามไม่ให้กระทำนอกเหนือหลักแห่งนิติธรรมไม่ได้

^{๑๙} ประสาร ทองภักดี, พ.ท., “หลักการปกครอง (หลักรัฐศาสตร์)” (กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต) : ๒๕(๒๕) หน้า ๑๑๘ -๑๑๙

๕. การยึดถือกฎเหนือกฎ

หลักการที่วางนี้ ถือว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทั้งอำนาจบริหาร นิติบัญญัติ ตุลาการ ใช้อำนาจเหล่านี้เพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิผลประโยชน์ของประชาชน หากผู้รับมอบอำนาจไปทำหน้าที่แทนทั้งฝ่ายรัฐบาล สถานิติบังคับบัญชา หรือตุลาการ ปฏิบัติผิดวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ของประชาชน ประชาชนก็มีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงใหม่ได้ โดยการใช้อำนาจอธิปไตย ผ่านการเลือกตั้งซึ่งเป็นการเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ สถานิติบัญญัติให้ หรือยกเลิกเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนได้

๖. เน้นความสำคัญของวิธีการ

ประชาธิปไตยให้ความสำคัญของวิธีการในการได้มาซึ่งอำนาจ การแสวงหาอำนาจ การใช้ อำนาจ การเปลี่ยนแปลงอำนาจ โดยวิธีการตัดสินด้วยเสียงข้างมาก เป็นวิธีการบรรลุเป้าหมายโดย สันติวิธี เป็นความต้องการของเจ้าของอำนาจอธิปไตย คือ ประชาชน ซึ่งวิธีนี้ไม่มีการในการปกครอง แบบอื่น

๗. การถือความเห็นพ้องต้องกันเป็นหลักในมนุษยสัมพันธ์

ประชาธิปไตยมีหลักการว่า ทุกคนในรัฐเป็นเจ้าของรัฐร่วมกัน ไม่มีใครมีสิทธิผูกขาดใน ความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยคนเดียว ดังนั้นทุกคนต้องยอมรับในสัญญาประชาคมที่ใช้เพื่ออยู่ ร่วมกัน คือ หลักนิติรัฐ กฎเกณฑ์ที่ตกลงในการอยู่ร่วมกันนี้ เป็นหลักของมนุษยสัมพันธ์ของประชาชน ทุกคน ถือเป็นหลักปฏิบัติในวิถีชีวิต ในความมีสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคกัน ซึ่งเป็นการยอมรับ ของทุกคน เพื่อความผาสุกในการอยู่ร่วมกัน

๘. การถือสมภาพ หรือความเท่าเทียมกันขั้นมูลฐานของมนุษย์

ประชาธิปไตยถือว่า ทุกคนภายในรัฐมีสิทธิในชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน และความเป็น เจ้าของรัฐเท่าเทียมกัน มีเสรีภาพในการปกป้องชีวิตร่างกาย ทรัพย์สินเท่าเทียมกัน มีความเสมอภาค ในการใช้อำนาจอธิปไตยเท่าเทียมกัน คือ ๑ คน เท่ากับ ๑ เสียง ไม่มีใครจะมีสิทธิเหนือกว่าใคร ไม่ว่าจะร่ำรวย หรือยากจน มีการศึกษาสูง ต่ำ หรือสถานภาพทางสังคมเป็นอย่างไร

อุดมการณ์ประชาธิปไตย

อุดมการณ์ประชาธิปไตยเน้นหลักการความเสมอภาคและเสรีภาพเป็นสำคัญ พื้นฐานที่ สำคัญในการอยู่ร่วมกันของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง การมีสิทธิเสรีภาพถือว่าเป็นหลักประกัน ศักดิ์ศรีของประชาชนในสังคม

ศรัทธาและเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยนั้นจำแนกได้เป็นข้อๆ ดังนี้

๑. เสรีภาพในการพูด การพิมพ์ และการโฆษณา

๒. เสรีภาพในการนับถือศาสนา

๓. เสรีภาพในการสมาคมหรือรวมกลุ่ม

๔. สิทธิในทรัพย์สิน
๕. สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย
๖. สิทธิส่วนบุคคล

ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย อาจจำแนกออกเป็น ๕ ประการ คือ

๑. ความเสมอภาคทางการเมือง
๒. ความเสมอภาคต่อการปฏิบัติตามกฎหมาย
๓. ความเสมอภาคในโอกาส
๔. ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ
๕. ความเสมอภาคทางสังคม^{๒๐}

สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคไม่มีในอุดมการณ์ การปกครองในรูปแบบอื่นใดนอกจากการปกครองแบบประชาธิปไตย

การปกครองในรูปแบบอื่นแม้จะอ้างว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย เมื่อนำอุดมการณ์ประชาธิปไตยดังกล่าวเข้าไปเป็นกรอบในการปฏิบัติแล้ว จะทราบได้แน่ชัดว่าเป็นประชาธิปไตยหรือไม่เป็นประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย ๒ รูปแบบ^{๒๑}

ประชาธิปไตยแบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ แบบโดยตรงและแบบมีตัวแทนหรือโดยอ้อม

๑. ประชาธิปไตยแบบโดยตรง ได้แก่ รูปแบบการปกครองที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วม เช่น การออกกฎหมาย บังคับใช้กฎหมาย การตัดสินใจ หรือการตัดสินใจปัญหาโดยประชาชนร่วมกันตัดสินใจโดยการลงมติเสียงข้างมาก

๒. ประชาธิปไตยแบบมีตัวแทนหรือโดยอ้อม ได้แก่ รูปแบบการปกครองที่ประชาชนมอบอำนาจอธิปไตยทั้งอำนาจบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติให้แก่ผู้แทนไปทำหน้าที่ใช้อำนาจดังกล่าวแทน

ประชาธิปไตยแบบโดยตรงเหมาะกับประชชนจำนวนไม่มาก ฐานะความเป็นอยู่ของประชากรไม่เหลื่อมล้ำกันมาก สังคมมีลักษณะสมานรูป ไม่มีความแตกต่างกันทั้งเชื้อชาติและวัฒนธรรม รูปแบบนี้เคยมีใช้ปกครองนครรัฐเอเธนส์

ประชาธิปไตยแบบโดยมีผู้แทนหรือโดยอ้อม เป็นรูปแบบที่ใช้กันอยู่แพร่หลายในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะประชากรมีเป็นจำนวนมากที่จะต้องใช้อิทธิพลออกเสียงลงคะแนน สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองซับซ้อน ถ้าผู้มีสิทธิเข้าร่วมประชุมโดยไม่ใช้แบบผู้แทน จะก่อให้เกิดปัญหาอุปสรรคเรื่องเวลา สถานที่ การตัดสินใจปัญหาต่างๆ ล่าช้า ไม่ทันการ

^{๒๐} สุขุม นวลสกุล, รศ., ดร., วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์, รศ., “การเมืองการปกครองของไทย” (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง : ๒๕๐๓) หน้า ๑๔ -๑๘.

^{๒๑} จีระโชค (บรรพต) วีระสัย, ศ., ดร., และคณะ. “รัฐศาสตร์ทั่วไป”, หน้า ๒๖๗ - ๒๘๒.

จะเห็นได้ว่า รูปแบบประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น ต้องยอมรับในหลักการที่ว่า ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย รัฐบาลเป็นของประชาชน โดยประชาชนเป็นผู้เลือกมาทำหน้าที่เพื่อประชาชนผู้เป็นเจ้าของรัฐ ความรับผิดชอบของรัฐบาลต้องมีต่อประชาชน ไม่ใช่ประชาชนต้องรับผิดชอบต่อรัฐบาล โดยหลักการของประชาธิปไตยนั้น เน้นการมีส่วนร่วมในทางการปกครองของประชาชน ในการควบคุมรัฐบาล รัฐบาลไม่สามารถผูกขาดการบริหารเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้ ไม่อาจกีดกันประชาชนในการมีส่วนร่วมบริหารการปกครอง ประชาชนต้องมีความสำนึกในความเป็นพลเมืองดีของสังคม โดยต่างก็เชื่อมั่นในความดีของมนุษย์ทุกคนที่อยู่ร่วมกันในรัฐว่า สามารถปกครองตนเองและพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นได้ ยอมรับสมภาพ หรือความเท่าเทียมกันของมนุษย์ เน้นวิถีชีวิตของประชาชนที่หลากหลาย แตกต่างกันได้ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ มีสิทธิเสรีภาพทั้งสิทธิในชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน ได้รับการคุ้มครองเท่าเทียมกันทางกฎหมาย สิทธิส่วนบุคคล และเสรีภาพในการพูด การแสดงออกด้วยการพิมพ์ โฆษณา การนับถือศาสนา การสมาคมรวมกลุ่ม หลักแห่งความเสมอภาคในโอกาส การปฏิบัติตามกฎหมาย ความเสมอภาคทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การเห็นพ้องต้องกันเป็นหลักในมนุษยสัมพันธ์ และหลักแห่งเสียงข้างมาก ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ จะมีอยู่ในระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น การปกครองรูปแบบอื่นแม้จะอ้างว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ถ้าปราศจากหลักการ อุดมการณ์ดังกล่าวแล้ว หาใช่ปัญญาในระบอบประชาธิปไตยไม่

๑.๓ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา^{๒๒}

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเอกของโลกที่มีหลักคำสั่งสอนอันเปรียบเสมือนห้วงมหานทีแห่งสรรพศาสตร์ จึงมิใช่เพียงแค่เป็นปรัชญาหรือทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ยังมีเนื้อหาครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความนึกคิดแทบทุกด้านและที่สำคัญพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ (กรรมวาท และกิริยาวัต) เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม (วิริยวัต) ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนวอนปรารถนา หรือศาสนาแห่งความหวังหวังกังวล การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริงๆ ในโลกนี้และเริ่มต้นแต่บัดนี้

คำว่า “**พระพุทธศาสตร์**” แยกได้เป็น ๓ คำ คือ คำว่า **พระ** แปลว่าประเสริฐ ดีเลิศ คำว่า **พุทธะ** แปลว่า ผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบานในที่นี้หมายถึงท่านผู้ตรัสรู้หรือริยสัจ ๔ อย่างถ่องแท้ คำว่า **ศาสตร์** แปลว่าความรู้ หรือองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าวิจัย ซึ่งเป็นกิจกรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ที่มุ่งอธิบายอย่างเป็นระบบในความที่น่าจะเป็นไปได้ เมื่อรวมกันแล้วได้ความหมายว่าองค์แห่งความรู้ของผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบานอย่างประเสริฐ

ในบรรดาองค์แห่งความรู้ทั้งหมดนั้นเป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงศึกษาค้นคว้าวิจัยด้วยพระองค์เองจนสามารถกำหนดเป็นทฤษฎีแห่งความรู้ต่างๆ มากมาย ในที่นี้จะแบ่งลักษณะความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเพียงแค่น้อยนิดเท่านั้น แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. คำสอนที่ทรงค้นพบใหม่ เช่น อริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

^{๒๒} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรพต ธีรธมโม), **ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๕๐), หน้า ๑ - ๓.

๒. คำสอนที่ทรงปฏิรูปจากลัทธิ ศาสนาเดิม เช่น การทำบุญให้ได้ผลสมบูรณ์จะต้องทำกับ ผู้เป็นพรหมณ์โดยกำเนิด หรือบริสุทธ์โดยตระกูล พระองค์ทรงปฏิรูปโดยให้ทำกับปฎิคาหก (ผู้รับ) ที่มีศีลบริสุทธ์มีคุณธรรม และทายก (ผู้ถวายหรือผู้ให้) จะต้องมีความบริสุทธ์ใน ๓ กาล คือก่อนให้-ขณะ กำลังให้-หลังจากให้แล้ว

๓. คำสอนที่ทรงปฏิวัติ เช่น การฆ่าสัตว์บูชายัญจัดเป็นมหามงคลอย่างยิ่ง สามารถ บันดาลให้ตนสำเร็จตามปรารถนา พระองค์ทรงเห็นตรงกันข้ามว่าการฆ่าเป็นบาปทั้งสิ้น ความรู้ในพระพุทธศาสนาแม้จะมากมาย ถึงกระนั้นก็ตามพระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่พระ นิพพาน คือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นการบรรลุนิพพานก็คือการเข้าถึงความดับ ทุกข์โดยสิ้นเชิง และบรรลุความสุขอย่างสูงสุด จิตของผู้บรรลุนิพพานย่อมมีความสะอาดสว่างและ สงบตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่และเมื่อดับขันธแล้วก็เป็นการสิ้นทุกข์ ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดใน วัฏสงสารอีกต่อไป เมื่อมนุษย์ไม่สามารถเข้าสู่เป้าหมายอันสูงสุดได้อย่างรวดเร็วทางพระพุทธศาสนา จึงได้กำหนดอสังข หรือประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายหลักและเป้าหมายรองเอาไว้ เพื่อเป็นหลักในการ ดำเนินชีวิตและเป็นที่ยึดมั่นหวังสำหรับมนุษย์เอาไว้ ๓ ระดับ ดังนี้

๑. **ทิฐิธัมมิกัตถะ** จุดหมายชั้นตาเห็น หรือประโยชน์ปัจจุบัน เช่นมีสุขภาพที่ดี มีเงินใช้ และมีงานทำ มีสถานภาพที่ดี และมีครอบครัวที่ผาสุก เป็นต้น

๒. **สัมปรายิกัตถะ** จุดหมายชั้นเลียดตาเห็น หรือประโยชน์เบื้องหน้า เช่น ความอบอุ่น ราบรื่น สุขใจ ความภาคภูมิใจ ความอึดใจ ความแก้แค้นล้างแค้นใจ และความโล่งจิตมั่นใจ เป็นต้น

๓. **ปรมัตถะ** จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง เช่น ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม ไม่ผิดหวัง และเศร้า มีความปลอดโปร่งสงบ และเป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นต้น

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่มีเหตุและผลเป็นศาสนธรรมว่าโดยแม่บทอันเป็นหลักการ ใหญ่ที่เรียกว่า **ปาพจน์** มี ๒ อย่างคือ พระธรรมกับพระวินัย ว่าโดยปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์หลักของศาสนา มี ๓ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ว่าโดยหัวข้อที่เรียกว่าธรรมชั้นรมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น^{๒๓}

๑.๔ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ด้วยชนชาติไทยได้นับถือและยกย่องเทิดทูน เป็นสรณะแห่งชีวิต สืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาช้านาน ขนบธรรมเนียมประเพณีและ ศิลปวัฒนธรรมของชาติส่วนใหญ่ มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา

องค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นพระประมุขของชาติทุกๆ พระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงยกย่องเชิดชูพระพุทธศาสนาตลอดมาตั้งแต่ อดีตอันยาวนาน จวบจนกาลปัจจุบัน อันแสดงให้เห็นเป็นประจักษ์ว่าพระพุทธศาสนาได้สถิตสถาพร เป็นมิ่งขวัญของชาติไทยตลอดมาทุกยุคทุกสมัย

กล่าวได้ว่าชาติไทยได้มีความเจริญมั่นคง ดำรงเอกราชอธิปไตยสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่ โบราณกาล จวบจนกาลปัจจุบัน ก็ด้วยคนไทยทั้งชาติยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มี

^{๒๓}คุณ โทจันทร์, **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์ , ๒๕๔๕), หน้า ๑.

ความเคารพบูชาพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อชีวิตของชาวไทย โดยมีส่วนเสริมสร้างอุปนิสัยของคนในชาติให้รักความสงบ มีความเสียสละ แกล้วกล้า อัจฉริยะ รอบรู้ฐานะ อฐานะ มีความรักและยึดมั่นอยู่ในสามัคคีธรรม

โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยดังกล่าวนี ชาวไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ ๙๕ ของประชากรทั้งประเทศเป็นพุทธศาสนิกชน เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีอิทธิพลเป็นอันมากต่อความเชื่อ และความประพฤติ หรือการดำรงชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่

หากมองดูสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าแม้ชาวไทยเราส่วนใหญ่จะเป็นพุทธศาสนิกชนดังกล่าวแล้ว แต่ส่วนใหญ่มักเป็นกันตามจารีตประเพณี หรือเป็นพุทธศาสนิกชนตามลำมะโนคร้ว มักไม่ค่อยได้มีโอกาสได้เรียนรู้ ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาได้เท่าที่ควร ทั้งนี้ย่อมสืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน^{๒๔}

๑.๕ ความสำคัญของพระพุทธรูปกับสังคมไทย

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติ และอยู่เคียงคู่กับชาติไทยมาโดยตลอด ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อสังคมไทย พอสรุปได้ดังนี้^{๒๕}

๑) **พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนไทย** เพราะคนไทยนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และลักษณะนิสัยของคนไทยมีจิตใจที่งดงามใน ทุกๆ ด้าน มีความเป็นมิตรกับทุกคน เป็นต้น

๒) **พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครองประเทศ** กษัตริย์ทุกพระองค์ของไทยได้นำเอาหลักธรรมพระพุทธศาสนาไปใช้ในการปกครองประเทศ เช่น ทศพิธราชธรรม ตลอดมา หรือใช้หลัก “ธรรมราชาธิปไตย” และหลักอภิบาลนิยธรรม เป็นหลักในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น

๓) **พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ** เนื่องจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้เกิดความรักความสามัคคีกัน มีความเมตตากรุณาต่อกัน เป็นต้น จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนชาวไทยให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน

๔) **พระพุทธศาสนาเป็นที่มาของวัฒนธรรมไทย** ด้วยวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับพระพุทธศาสนา จึงเป็นกรอบในการปฏิบัติตนตามหลักพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น การบวช การแต่งงาน การทำบุญเนื่องในพิธีการต่างๆ การปฏิบัติตนตามประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมไทยจนถึงปัจจุบัน

๕) **พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสถาบันหลักของสังคมไทย** พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สังคมไทยส่วนใหญ่นับถือ และสืบทอดกันมาเป็นช้านาน ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีบทบาท

^{๒๔}พิฑูร มลิวัดย์ และไสว มาลาทอง, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๒๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๙-๑๐.

สำคัญของวิถีชีวิตของคนไทย พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญในด้านต่างๆ ทั้งด้านการศึกษา ด้านสังคม และด้านศิลปกรรม

๖) **พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรม** วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่อย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา ซึมแทรกผสมผสานอยู่ในแนวความคิด จิตใจและกิจกรรมแทบทุกก้าวของชีวิตโดยตลอดเวลายาวนาน โดยยังคงเนื้อหาสาระเดิมที่บริสุทธิ์ไว้ได้ก็มี ถูกดัดแปลงเสริมแต่งตลอดจนปนเปื้อนกับความเชื่อถือและข้อปฏิบัติสายอื่นหรือผันแปรในด้านเหตุอื่นๆ จนผิดเพี้ยนไปจากเดิมก็มาก

๗) **พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของชาติ** การที่พระพุทธศาสนาอยู่กับคนไทยมาช้านาน จึงก่อให้เกิดการซึมซาบเอาหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ก่อให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยที่ไม่เหมือนกับชาติอื่นๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เด่นได้แก่ รักความเป็นอิสระ และความมีน้ำใจไมตรี

๘) **พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นมรดกของชาติ** หลักฐานทางคัมภีร์และศาสนาวัตถุ ซึ่งนักประวัติศาสตร์โบราณคดีเชื่อว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแพร่ในดินแดนสุวรรณภูมิก่อน พ.ศ. ๕๐๐ แต่ศรัทธาความเชื่อของปวงชนก็เป็นไปตามยุคสมัย พระพุทธศาสนาจึงรุ่งเรืองและเสื่อมลงตามกาลสมัยด้วย จนกระทั่งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้สถาปนากรุงสุโขทัยและรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ครั้นราว พ.ศ. ๑๘๓๖ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ อาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชไปกรุงสุโขทัยและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาจนมั่นคงยืนนานมาในปัจจุบันนี้

๙) **พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรม** ชนชาติหนึ่ง ๆ นอกจากมีหน้าที่ต้องพัฒนาประเทศชาติของตนเองแล้ว ก็พึงมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และส่งเสริมอารยธรรมโลกด้วย ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่มาชนชาติหนึ่ง มีวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าอย่างสูงมาตลอดเวลายาวนาน จึงได้มีส่วนร่วมในการสร้างเสริมอารยธรรมของโลกด้วย แม้ว่าจะอยู่ในขอบเขตที่ไม่กว้างนัก ส่วนร่วมที่ว่านี้ก็คือ ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจนมีแบบแผนเป็นของตนเองอย่างที่เราเรียกว่ามีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยเด่นชัด ศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านี้มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

๑๐) **พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างความสงบสุขให้แก่โลก** พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานอารยธรรมที่สำคัญของโลกตั้งได้กล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนายังช่วยสร้างความสงบสุขให้แก่ชาวโลกได้ หากศึกษาในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามีทั้งการสร้างสรรค์ อารยธรรมและสันติภาพแก่มวลมนุษยชน นั่นคือ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดียหรือชมพูทวีป พระพุทธศาสนาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอินเดีย กล่าวคือสังคมอินเดียเคยนับถือพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ผู้สร้างผู้บันดาลทุกสิ่ง มีการบูชาัญญเทพเจ้า แล้วก็มีการกำหนดมนุษย์เป็นวรรณะต่าง ๆ โดยชาติกำเนิด เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร แล้วก็ถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ที่ติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้ากับพระพรหม เป็นผู้รู้ความต้องการของพระองค์ เป็นผู้รับเอาคำสอนมารักษา มีการผูกขาดการศึกษาให้อยู่ในวรรณะสูง คนวรรณะต่ำเรียนไม่ได้ เป็นต้น เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเหล่านี้อย่างมากมาย เช่น เรื่อง วรรณะ ๔ พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับ แต่ให้ถือหลักว่า **“คนมิใช่ประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะชาติกำเนิด แต่จะประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะการกระทำ”** แล้วก็มิให้มัวหวังผลจากการอ้อนวอนบูชาัญญ สอนให้

เปลี่ยนการบูชาขัณฑ์หรือเลิกการบูชาขัณฑ์ ให้หันมาหวังผลจากการกระทำ นี่คือการ “**ประกาศอิสรภาพของมนุษย์**”

๑.๖ แนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

การศึกษาถึงแนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตย โดยศึกษาข้อมูลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังรายละเอียดดังนี้

หลักประชาธิปไตย คือการให้อำนาจแก่ประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน การให้อำนาจทั้งทางนิติบัญญัติ การบริหาร และด้านตุลาการ หลักการสำคัญของระบอบการเมืองที่ได้รับ ความศรัทธาเลื่อมใสจากประชาคมโลกอย่างแพร่หลายมากที่สุดในปัจจุบันซึ่งประกอบด้วยหลักการสำคัญ ๕ ประการ คือ

๑) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (Popular Sovereignty) เพื่อแสดงออกถึง อำนาจในการปกครองของประชาชนโดยแท้จริง ประชาชนจะแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของโดยใช้ อำนาจกำหนดตัวผู้ปกครอง และผู้แทนของตน รวมทั้งอำนาจในการถอดถอนในกรณีที่มีการใช้อำนาจ โดยมิชอบ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งของประชาชนอย่างอิสระเสรีแบบลับและทั่วถึง มีกำหนดเวลา ที่แน่นอน^{๒๖}ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักอธิปไตย ๓ ประการคือ หลักอรรถาธิปไตย คือการเอา ตนเป็นใหญ่ หลักโลกาธิปไตย คือการเอาโลกเป็นใหญ่ และหลักธรรมาธิปไตย คือการเอาหลักธรรม เป็นใหญ่ ซึ่งพระพุทธศาสนามุ่งเน้นหลักธรรมาธิปไตยเป็นรูปแบบในการปกครองที่ดีที่สุด

๒) หลักเสรีภาพ (Liberty) หมายถึง การที่บุคคลสามารถกระทำ หรืองดเว้นการกระทำ การ สิ่งหนึ่งสิ่งใดตามที่ต้องการ ตราบเท่าที่การกระทำหรืองดเว้นการกระทำนั้นไม่ไปละเมิดสิทธิและ เสรีภาพของผู้อื่นที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และไม่เป็น การขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือ ศีลธรรมอันดีของประชาชน^{๒๗} ตามหลักพระพุทธศาสนา มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ ไว้ในพระวินัย ไว้อย่างชัดเจน เช่น การกำหนดบทบาทและหน้าที่ของสงฆ์ในการทำญัตติกรรม ทำด้วยสงฆ์จตุรวรรค คือ สงฆ์ ๔ รูปขึ้นไป ได้แก่ การสวดปาฏิโมกข์ ทำสังฆกรรม เป็นต้น การทำญัตติจตุตถกรรม ทำด้วย สงฆ์ปัญจวรรค คือ สงฆ์ ๕ รูปขึ้นไป ได้แก่ การกรานกฐิน เป็นต้น และญัตติจตุตถกรรม ทำด้วยสงฆ์ ๑๐ รูปขึ้นไป (ยกเว้นในที่กันดารที่หาพระสงฆ์ได้ยาก) ได้แก่ การอุปสมบท เป็นต้น นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังให้หลักเสรีภาพในการคิด เช่น ชาวกาลามะ ในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ในกาลามสูตร ๑๐ ประการ เช่น อย่าเชื่อเพียงเพราะเล่าสืบกันมา ฟังตามกันมา ชาวลือ การอ้างตำราหรือทฤษฎี เป็นต้น หากจะเชื่อต้องใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบตามหลักของโยนิโสมนสิการ

^{๒๖} ศาตราจารย์ธรรมบุญ, สำนักงาน. “ศาตราจารย์ธรรมบุญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในระบบนิติรัฐ” รวม บทความทางวิชาการของสำนักงานศาตราจารย์ธรรมบุญ ชุดที่ ๓ : (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาตราจารย์ธรรมบุญ, ๒๕๔๗), หน้า ๓-๔.

^{๒๗} ศาตราจารย์ธรรมบุญ, สำนักงาน. “ศาตราจารย์ธรรมบุญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในระบบนิติรัฐ” รวม บทความทางวิชาการของสำนักงานศาตราจารย์ธรรมบุญ ชุดที่ ๓ . หน้า ๔.

๓) หลักความเสมอภาค (Equality) คือ ในระบอบประชาธิปไตยเชื่อมั่นว่า หากมนุษย์มีโอกาสที่เสมอภาคเท่าเทียมกันถึงแม้ว่าจะมีความสามารถที่แตกต่างกันก็ตาม มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตที่ตีร่ร่วมกันได้ ดังนั้นความเสมอภาคจึงหมายถึง ความเสมอภาคขั้นพื้นฐานที่ประชาชนในสังคมเดียวกันมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายเดียวกันได้^{๒๘} ในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้อย่างชัดเจนในการให้ความเสมอภาคในเรื่อง วรรณะ เชื้อชาติ เช่น บุคคลไม่ว่าจะอยู่วรรณะไหนก็สามารถเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ และนับถือกันในเรื่องของพรชชา โดยไม่คำนึงว่าจะอยู่วรรณะใด เชื้อชาติใด หลักความเสมอภาคในการเคารพนับถือพระรัตนตรัย เป็นต้น

๔) หลักการปกครองโดยกฎหมาย (Rule of Law) หลักการนี้มีขึ้นเพื่อมุ่งจะให้ความคุ้มครองแก่สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้น ผู้ปกครองจะใช้อำนาจใดๆ ได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้ อีกทั้งการใช้อำนาจนั้นจะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเท่านั้น การจำกัดสิทธิเสรีภาพใดๆ ของประชาชนจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขของกฎหมายเท่านั้น^{๒๙} ในพระพุทธศาสนามีพระวินัย ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่เป็นหลักปฏิบัติของสงฆ์ ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหมู่คณะมีความสุข ช่มคนชั่ว ปกป้องคนดี จนถึงเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม คือพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๕) หลักเสียงข้างมาก (Majority Rule) การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ จะต้องถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ และเพื่อให้มั่นใจว่าการตัดสินใจนั้นสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริงก็จะต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย (Minority Right) ทั้งนี้ เพื่อประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้มติในลักษณะพวกมากลากไป^{๓๐} ในพระพุทธศาสนา ก็ใช้หลักเสียงข้างมากเป็นเครื่องตัดสิน เช่น การรับกฐิน จะต้องมีการถามท่ามกลางสงฆ์ว่า พระภิกษุรูปใดสมควรได้รับผ้ากฐิน โดยมีการเสนอพระภิกษุรูปที่สมควรได้รับผ้ากฐิน หากพระภิกษุสงฆ์เห็นด้วยก็เปล่งวาจาพร้อมกันว่า “สาธุ” หรือหากภิกษุรูปใดทำผิดพระวินัย ก็มีการตัดสินที่เรียกว่า “เยภุยสิกา” คือ การระงับด้วยเสียงข้างมากลงมติ ทั้งอธิกรณ์และการระงับสงฆ์ส่วนใหญ่ และในการประชุมทำสังฆกรรมต่างๆ นั้น ต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ หากมีข้อข้องใจมีสิทธิยับยั้ง (Veto) ได้ แม้เพียงพระภิกษุรูปเดียวทั่วทั้งสงฆ์ทั้งหมดก็ต้องฟัง ดังกรรมาจาที่ว่า “ยสุสายสมโตขมติ...โสตุณหสยสส น ขมติ โส ภาเสยย” แปลว่า “ถ้ากรรมนี้ ชอบใจต่อท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นฟังเจียบ ถ้าไม่ชอบใจต่อท่านผู้ใด ผู้นั้นฟังพูดขึ้น”

๑.๗ ทิศนะเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองตามแนว

พระพุทธศาสนา^{๓๑}

^{๒๘} ศาตราจารย์ธรรมานุญ, สำนักงาน. “ศาตราจารย์ธรรมานุญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในระบบนิติรัฐ” รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาตราจารย์ธรรมานุญ ชุดที่ ๓ ,หน้า ๔.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔.

^{๓๐} ศาตราจารย์ธรรมานุญ, สำนักงาน. “ศาตราจารย์ธรรมานุญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในระบบนิติรัฐ” รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาตราจารย์ธรรมานุญ ชุดที่ ๓ . หน้า ๔-๕.

^{๓๑} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีระมโฆ), ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๑๙ - ๒๔.

แนวคิดทางการเมืองการปกครองในพระไตรปิฎกได้มีนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้พยายามที่จะเสนอแนวคิดทฤษฎีทางการเมืองที่มีมาในพระไตรปิฎกหรือคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้จำเป็นต้องนำเอาทฤษฎีทางการเมืองของตะวันตกเข้ามาช่วยในการวิเคราะห์ เพราะหากวิเคราะห์ไปโดยไม่มีกรอบไม่มีทฤษฎีแล้ว แม้จะทำให้เห็นแนวคิด แต่ก็ทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงเป็นระบบได้เพราะมีขอบข่ายที่กว้างเกินไปจนจับหลักไม่ได้ และถ้าอธิบายโดยใช้มโนทัศน์ทางตะวันตกมากเกินไป ก็จะเป็นการทำให้เนื้อหาแคบลงไป ซึ่งในที่นี่จะได้นำเสนอทั้งหมด ๘ แนวความคิดหลัก ซึ่งแต่ละแนวทางล้วนเกิดจากฐานความรู้ ภูมิหลัง และทฤษฎีความเห็น หรือความเชื่อของนักวิชาการแต่ละท่านซึ่งจะอธิบายดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวประชาธิปไตย

เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในยุคแรกๆ ที่ประเทศไทยให้การสนับสนุนความคิดทางด้าน การปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างมาก ซึ่งเริ่มจากจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีและมีอิทธิพลจนนักสอนศาสนาทั้งฝ่ายฆราวาสและพระสงฆ์ยึดถือว่าเป็นคำอธิบายที่ถูกต้องและพยายามอธิบายในแนวทางนี้เรื่อยมา และ หากดูจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มีหลายสิ่งหลายประการที่ตรงกับลักษณะของประชาธิปไตยซึ่งเน้นที่ตัวปัจเจกบุคคล พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เริ่มต้นจากตัวบุคคล ที่มีทั้งอิสรภาพและเสรีภาพในการกระทำ หรือไม่กระทำ

๑.๗.๒ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวสังคมนิยม

แนวความคิดนี้ได้มีโอกาสแพร่เข้ามาในกลุ่มของนิสิตนักศึกษาและชนชั้นที่ใช้แรงงานที่มีความคิดต่อต้านรัฐบาลที่มีลักษณะของเผด็จการโดยเริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมาคือตั้งแต่ยุคของจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม มาจนถึงยุคของจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี เป็นยุคสมัยที่รัฐบาลปกครองด้วยรัฐทหารจึงทำให้บรรยากาศของประเทศไทยในตอนนั้นเปื้อนนายต่อผู้ปกครอง และกลุ่มปัญญาชนได้แสวงหาทางออกอื่นๆ ซึ่งส่วนหนึ่งนิสิตนักศึกษาได้หันไปสู่วิถีสังคมนิยมแบบ ยูโทเปีย ที่บรรยายถึงดินแดนสุขาวดีในโลกมนุษย์ของโทมัสมอร์ แห่งอังกฤษ ที่พิมพ์ออกเผยแผ่เมื่อ ค.ศ. ๑๕๐๓ เป็นต้นมา จนทำให้การเคลื่อนไหวของกรรมกรและปัญญาชน ได้บรรลุถึงระดับใหม่ของการสร้างอุดมการณ์ร่วมและหนีเข้าป่าเพื่อจับอาวุธต่อสู้รัฐบาลกลาง

๑.๗.๓ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวธรรมิกสังคมนิยม

พุทธทาส ภิกขุ ได้วิพากษ์วิจารณ์ประชาธิปไตยและทุนนิยมในทางลบโดยแสดงทัศนะสนับสนุนสังคมนิยม แต่ไม่ต้องการให้เป็นสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ ได้แนวคิดเรื่องธรรมะและธรรมชาติ ที่อยู่ร่วมกันเป็นวิถีแห่งสังคม โดยให้คำนิยามใหม่ว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งสังคมนิยมแบบนี้จะไม่มีทั้งชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมาชีพ แต่จะมีระบบที่ประกอบด้วยธรรมที่ถูกต้องและจริงๆ แล้วคนรวยในประวัติพุทธศาสนาก็ไม่ได้เป็นชนชั้นนายทุนที่ขูดรีดหรือนำรังเกียจ เช่น อนาถปิณฑิก เศรษฐี นางวิสาขา เป็นต้นซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้สามารถที่จะสรุปได้ว่าคุณค่าของความคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ พิจารณาได้ ๒ ส่วน คือส่วนแรก ในฐานะหลักการ หรือคุณค่าทางด้านจิตใจ หลักการใดก็ตามถ้าประกอบด้วยหลักธรรมแล้วเป็นระบบการเมืองที่ถูกต้องโดยเรียกว่าระบบธัมมิก

สังคมนิยม และส่วนที่สอง ด้านระบบเห็นว่าการปกครองที่ใช้วิธีเผด็จการโดยมีธรรมกำกับเป็นการปกครองที่ดีที่สุด

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้วิพากษ์วิจารณ์ไว้ว่า เป็นการอธิบายที่สนับสนุนกระแสการเมือง โดยดัดแปลงสังคมนิยมให้เป็นแบบพุทธอิงหลักธรรมคำสั่งสอนในพระไตรปิฎก จนเห็นได้ชัดว่าสังคมนิยมแบบของท่านพุทธทาสไม่ใช่สังคมนิยมที่พูดกันโดยทั่วไปเพราะไม่ได้พูดถึงหลักการอันเป็นหัวใจของสังคมนิยม ซึ่งทำให้คิดได้ว่าท่านไม่สนใจ หรือไม่ท่านก็อาจไม่เข้าใจหลักการดังกล่าว ท่านเข้าใจสังคมนิยมอย่างพื้นๆ คือเข้าใจอย่างที่คนทั่วไปซึ่งได้อยู่ในกระแสการเมืองสมัยนั้นเข้าใจ มิใช่เข้าใจอย่างนักวิชาการทางปรัชญาการเมืองหรือปรัชญาเศรษฐกิจเข้าใจกัน

๑.๗.๔ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวปรัชญาการเมือง

ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้แสดงแนวคิดไว้คือ การใช้ความรู้ทางด้านรัฐศาสตร์และปรัชญาการเมืองมาวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น อัครัญญสูตร และราชনীติ ซึ่งอาจมองได้ว่าท่านผู้นี้ได้รับอิทธิพลแนวคิดแบบตะวันตกอย่างมาก ในเรื่องดังกล่าวนี้

สมภาร พรหมทา ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า แทบจะไม่สามารถแยกความหมายของคำว่าปรัชญาการเมือง และปรัชญาสังคมออกจากกัน แต่ถ้าจะให้เข้าใจก็คือเมื่อนักปรัชญาคนหนึ่งเสนอว่ารูปแบบหรือโครงสร้างต่อไปนี่ดีที่สุดสำหรับใช้เป็นแบบในการ จัดระบบการอยู่ร่วมกันพร้อมกับให้เหตุผลสนับสนุน ข้อเสนอแนะเป็นปรัชญาการเมือง แต่ถ้านักปรัชญาคนดังกล่าวไม่หยุดอยู่เพียงแค่นั้น หากแต่เสนอลงไปในเรื่องละเอียดว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน หรือระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมควรมีเสรีภาพเท่าใด มีสิทธิเท่าใด เป็นต้น ข้อเสนอแนะนั้นจัดอยู่ในประเภทปรัชญาสังคม ดังนั้นปรัชญาสังคมและการเมืองก็คือแนวคิดอันได้แก่ข้อเสนอและเหตุผลสนับสนุนที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองและรายละเอียดต่างภายในโครงสร้างนั้น เช่น เรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความยุติธรรม เป็นต้น

๑.๗.๕ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวธรรมาธิปไตย

แนวคิดนี้ เป็นแนวคิดที่ต้องการเชิดชูยกย่องพระพุทธศาสนาให้สูงเหนือกว่าแนวคิดทั้งประชาธิปไตยและสังคมนิยมที่ต่างก็มีข้อบกพร่องกันอยู่ โดยจัดแนวคิดแบบประชาธิปไตยเป็นแบบโลกาธิปไตย และจัดแนวคิดแบบสังคมนิยมเป็นแบบออตตาธิปไตย ซึ่งทั้งสองแนวคิดพระพุทธเจ้ามิได้ทรงสรรเสริญ แต่ทรงยกย่องแนวคิดแบบธรรมาธิปไตย ที่มีธรรมเป็นใหญ่ คือหลังจากได้พิจารณาไตรตรองข้อเท็จจริงและเหตุผลตามที่ได้รับฟังมาแล้วอย่างกว้างขวาง พิจารณาอย่างดีที่สุดเต็มขีดแห่งสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความรู้ที่กระจ่างว่าเป็นไปโดยชอบธรรมและเพื่อความดีงาม กระทำการต่างๆ โดยยึดหลักการ กฎ ระเบียบกติกา ทั้งนี้คำสอนของพุทธศาสนาเป็นธรรมาธิปไตยและยกย่องธรรมาธิปไตย ส่วนประชาธิปไตยก็คงสงเคราะห์เข้าไปในโลกาธิปไตย หรือประชาธิปไตยที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมาธิปไตย

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้เสนอแนวคิดซึ่งเกิดจากการพิจารณาเพียงคำว่า **อธิปไตย** โดยมิได้ดูบริบทต่างๆ ว่ามีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า **อธิปไตย** ที่ต่อท้ายคำเรียกกระบอกการปกครองต่างๆ หรือไม่ จึงเป็นแนวทางที่เกิดจากความเข้าใจผิดตั้งแต่ต้น และผู้เสนอแนวทางนี้ซึ่งก็ไม่ทราบแน่

ชัดว่าใครเป็นคนแรกก็ได้มีตัวอย่างที่เป็นเรื่องการเมืองการปกครองที่ปรากฏจริงในพระไตรปิฎกมาสนับสนุนเหมือนข้อเสนอในแนวทางประชาธิปไตยกับสังคมนิยมซึ่งมีมาก่อนหน้านั้น

๑.๗.๖ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวพุทธประวัติ

แนวคิดนี้เป็นมุมมองที่นักวิชาการบางท่านได้พยายามชี้ประเด็นเรื่องพุทธประวัติให้เป็นการเมืองที่สุตโต่ง เช่น วิเคราะห์ว่าเจ้าชายสิทธัตถะราชกุมารเสด็จออกผนวชตอนกลางคืน ทำไมไม่เสด็จออกตอนกลางวันอาจเป็นเพราะเหตุผลทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งแนวความคิดนี้เป็นเพียงแนวความคิดที่วิพากษ์ในห้องเรียน ซึ่งเสี่ยงต่อการต่อต้านจากพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก

๑.๗.๗ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวนิติรัฐ

เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในปี ๒๕๒๔ ที่เหล่านักวิชาการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ในยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีให้มีโครงการศึกษาเพื่อเสนอหลักวิชาการตามแนวพุทธศาสตร์ รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์จึงเป็นหนึ่งในโครงการดังกล่าว แนวความคิดที่เหล่านักวิชาการได้ระดมกันนั้นโดยมากมุ่งไปที่พระวินัยปิฎกโดยมีกรอบของหลักนิติบัญญัติเป็นตัวกำหนด หากมองในแง่ของการลงโทษทางวินัย หรือการปรับอาบัติ สังคมสงฆ์จะเข้ามาจัดการเพราะเป็นปัญหาที่กระทบถึงสังคมโดยรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งประเด็นนี้ทำให้มองเห็นว่าพระวินัย หรือสิกขาบท เป็นธรรมนูญการปกครองที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นใช้กับคณะสงฆ์ แต่ก็สามารถเทียบเคียงได้กับหลักกฎหมายทางอาญาจรรยาบรรณน้อยก็สะท้อนแนวคิดที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า กฎหมายมีความจำเป็นในการปกครองไม่ว่าจะในส่วน of คณะสงฆ์หรือฝ่ายบ้านเมือง^{๓๒}

๑.๗.๘ การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวมนทัศน์สมัยใหม่

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้เสนอแนวคิดใหม่หลังจากมองเห็นข้อจำกัดของการอธิบายในอดีตคือแนวทางที่ ๑-๕ ที่กล่าวมาข้างต้น ในทัศนะดังกล่าวท่านได้มองข้อจำกัดของแนวทางเหล่านั้นไว้ ๖ ประการคือ

๑) ไม่มีการพิจารณาระดับความเจริญของการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในสมัยพุทธกาลว่าอยู่ในระดับใด เมื่อเทียบกับปัจจุบันเพราะการอธิบายไม่ได้แยกระดับจตุราภพกับว่าคนสมัยพุทธกาลเข้าใจประชาธิปไตยและสังคมนิยมแบบเดียวกับคนยุคปัจจุบัน

๒) ไม่มีการแยกลักษณะร่วมบางประการที่เกิดขึ้นในหลายระบอบการปกครอง เช่น การเลือกตั้ง การประชุมแบบเสียงข้างมาก เมื่อเห็นว่าแนวคิดทางพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับประชาธิปไตยก็ยึดถือเหตุผลดังกล่าวเป็นหลัก

๓) ระบอบการปกครองทั้งประชาธิปไตยและสังคมนิยมที่วิเคราะห์กันมาล้วนเน้นเรื่องบุคคลมากกว่าระบบ

^{๓๒} อภิวิษณุ ธีรปญฺญ, พระมหา, การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท, (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๓.

๔) ไม่มีการสำรวจข้อมูลให้ทั่วถึงทั้งพระไตรปิฎกและชาดก ว่าส่วนใดเป็นเรื่องสมัยก่อนพุทธกาล หรือส่วนใดเป็นเรื่องในสมัยพุทธกาล และที่สำคัญไม่ได้พิจารณาคำสอนที่เกี่ยวกับการปกครองและเศรษฐกิจว่าสามารถระบุชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยกับระบบไหน

๕) ไม่ได้พิจารณาคำสอนและเจตนาของพระพุทธเจ้า ว่าระบบไหนดีกว่าอีกระบบอย่างไร เพียงแต่เลือกมาเฉพาะที่สนับสนุนความคิดของผู้วิเคราะห์ โดยละเลยส่วนที่ขัดแย้งมาพิจารณา

๖) แนวการวิเคราะห์ที่อาศัยแนวคิดตะวันตกมากเกินไปอาจเป็นการลำเอียงและคับแคบ ดังนั้น **ปรีชา ช่างขวัญยืน** จึงเสนอแนวคิดการตีความพระพุทธานุศาสนาทิศทางการเมืองใหม่ที่กว้างขึ้น ในสองลักษณะคือ

ก. กว้างด้วยหลักฐานข้อมูล คือศึกษาหลักฐานทั้งบริบท คือสมัยพุทธกาลในแง่ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ จะทำให้ไม่กลายเป็นการนำความคิดของคนปัจจุบันไปใส่ให้แก่พระพุทธเจ้า

ข. กว้างด้วยมโนทัศน์ คือการใช้มโนทัศน์ทางตะวันตกมาพิจารณาคำสอนในศาสนา บางครั้งก็แคบเกินกว่ามโนทัศน์ทางศาสนา เพราะการเมืองมุ่งสร้างระบอบบังคับมากกว่ามุ่งที่จะชักจูงใจของปัจเจกชน และเมื่อพิจารณาอย่างจริงจังอาจทำให้เห็นถึงแนวปรัชญาการเมืองแบบใหม่ได้

สรุปแล้ว แนวคิดทางการปกครองในพระไตรปิฎกทั้ง ๘ แนวนั้น เหล่านักวิชาการได้พยายามประยุกต์ให้บูรณาการเข้ากับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยอาศัยความรู้พื้นฐานของ รัฐศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาทางด้านตะวันตก และค้นคว้าสืบต่อกันมาบ้างแล้ว ซึ่งจะเป็นแนวทางให้นักวิชาการรุ่นต่อไปได้นำไปต่อยอดและขยายฐานสร้างองค์ความรู้ที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาจึงเน้นการปกครองแบบธรรมาธิปไตยในหลักการปกครอง ๓ ประเภท คือ อัตตาธิปไตย ธรรมาธิปไตย และโลกาธิปไตย เพื่อใช้เป็นหลักของชาติ ความถูกต้อง ความเสมอภาค ใช้เป็นหลักในการปกครอง เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความเป็นปกติสุข ไม่มีการแบ่งพรรค แบ่งพวก หรือชนชั้นวรรณะ สี ผิวดำ ชาติ ตระกูล มีความสมานฉันท์ และคุ้มครองสิทธิของบุคคลทั่วไปให้ได้รับความเป็นธรรม ความเสมอภาคทางสังคมเท่าเทียมกัน หลักการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาจึงยึดหลักการปกครองสายกลาง อหิงสา ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ยึดหลักความถูกต้องเป็นหลัก คือหลักธรรมาธิปไตยนั่นเอง

๑.๘ ประชาธิปไตยตามแนวพุทธ

ประชาธิปไตยตามแนวพุทธ หมายถึงหลักการและวิธีการแบบประชาธิปไตยที่มีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือที่เราเรียกกันว่า พระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในรูปแบบของคำสั่งสอน คือ ธรรมและวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ มีใช้ทฤษฎีทางการเมืองโดยตรงแบบตะวันตก ซึ่งเป็นระบอบการเมืองระบอบหนึ่งที่ใช้ในการปกครองประเทศ อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาตรงกับรายละเอียดปลีกย่อยทั้งหมดเลยก็เป็นไปไม่ได้ จะนำเสนอเฉพาะในหลักการสำคัญที่มีความสอดคล้องกัน ดังต่อไปนี้

๑. หลักแห่งการมีส่วนร่วมในการปกครอง
๒. หลักการอยู่ร่วมกันสังคมของกลุ่มหลากหลายอย่างสันติ

๓. หลักแห่งความเสมอภาค

๔. หลักแห่งเสียงข้างมาก

๑. หลักแห่งการมีส่วนร่วมในการปกครอง

ในปฐมโพธิกาลเมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้ใหม่ๆ แล้วทรงประกาศพระศาสนา มีผู้เลื่อมใสขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ยังมีจำนวนพระภิกษุไม่มาก พระองค์ทรงปกครองพระสงฆ์ ทรงบริหารกิจการพระพุทธศาสนาด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อมีจำนวนพระสาวกมากขึ้น ทรงมอบการบริหารพระศาสนาให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ เป็นลักษณะของการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการปกครองคณะสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล ไม่ได้รวมศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่พระองค์เอง พระภิกษุทุกรูปที่เข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถมีส่วนร่วมในการปกครองทั้งสิ้น แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้กรอบแห่งพระวินัยบัญญัติที่กำหนดจำนวน และขอบเขตอำนาจหน้าที่ที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ โดยทรงกำหนดจำนวนสงฆ์ ๕ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. ภิกษุสงฆ์ ๔ รูป เรียก จตุวรรค
๒. ภิกษุสงฆ์ ๕ รูป เรียก ปัญจวรรค
๓. ภิกษุสงฆ์ ๑๐ รูป เรียก ทสวรรค
๔. ภิกษุสงฆ์ ๒๐ รูป เรียก วิสตีวรรค
๕. ภิกษุสงฆ์เกินกว่า ๒๑ รูป เรียก อติเรกวิสตีวรรค^{๓๓}

อำนาจหน้าที่ของภิกษุสงฆ์แต่ละประเภท

๑. ภิกษุสงฆ์ ๔ รูป (จตุวรรค) มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑.๑ สวดพระปาติโมกข์ คือ สวดทบทวนศีลของพระภิกษุสงฆ์จำนวน ๒๒๗ ข้อ ทุก ๑๕ วัน ที่เรียกว่า “ทำอุโบสถ” ซึ่งภิกษุสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปทำได้ ถ้าจำนวนน้อยกว่าทำไม่ได้ ทำได้เพียงแสดงความบริสุทธิ์แห่งศีลของตนต่อคณะหรือบุคคล

๑.๒ สวดประกาศรับผ้ากฐิน ที่เรียกว่า สวดกฐิน คือ ประกาศมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง โดยขอความเห็นชอบจากสงฆ์ ในพระวินัยปิฎกได้กำหนดไว้ว่า ส่วนในอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์เห็นว่า เพื่อความสมบูรณ์ ควรเป็นอำนาจของภิกษุสงฆ์ ๕ รูป ทั้งนี้เพราะภิกษุ ๑ รูปสวดประกาศต่อหน้าภิกษุสงฆ์ ๔ รูป หากมีภิกษุสงฆ์จำนวน ๔ รูป ๑ รูปสวดประกาศ แล้วดูคล้ายจะประกาศต่อคณะบุคคล ท่านจึงเห็นควรสวดประกาศต่อสงฆ์ ๔ รูป ซึ่งดูเหมือนไม่ได้ขัดแย้งกัน

๑.๓ สวดสมมติ หรือแต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ เช่น เป็นผู้แจกที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) แจกจีวร และแจกอาหาร (ภัตตุงเทศ)

๒. ภิกษุสงฆ์ ๘ รูป (ปัญจวรรค) มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

๒.๑ ทำการอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ที่เรียกว่า “ปวารณา”

๒.๒ ทำการอุปสมบท คือ บวชพระในที่ที่หาพระยาก ที่เรียกว่า “ปัจฉินตชนบท”

๒.๓ ทำกิจของสงฆ์อื่นๆ ทุกชนิดที่พระภิกษุสงฆ์จำนวน ๔ รูป ทำได้

๓. ภิกษุสงฆ์ ๑๐ รูป (ทสวรรค) มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

๓.๑ ทำการอุปสมบท คือ บวชพระในที่ที่หาพระง่าย ที่เรียกว่า “มัชฌิมชนบท”

^{๓๓} วิ.ม. (๕/ ๑๒๕ /๒๕๘)

๓.๒ ทำกิจของสงฆ์ (สังฆกรรม) อื่นที่ภิกษุสงฆ์จำนวน ๔ รูป และ ๕ รูป ทำได้ทุกชนิด

๔. ภิกษุสงฆ์ ๒๐ รูป (วิสติวรรค) มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

๔.๑ สวดถอนอาบัติสังฆาติเสส (อาบัติหนักขนาดกลาง) แก่ภิกษุผู้ทำผิดอาบัติ คือ ล้วงอาบัติสังฆาติเสสได้

๔.๒ ทำการแทนสงฆ์ คือ สังฆกรรมทุกชนิดที่พระภิกษุสงฆ์จำนวนที่ต่ำกว่าทำได้

๕. ภิกษุสงฆ์เกินกว่า ๒๐ รูป (อติเรกวิสติวรรค) ทำสังฆกรรม คือ กิจของสงฆ์ได้ทุกชนิด

จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงไว้วางพระหัตถ์ไยไหนพระภิกษุสงฆ์ มอบอำนาจในการบริหารการปกครองพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ อำนาจหน้าที่ที่มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจำนวน เพื่อความรอบคอบในการตัดสินใจรับผิดชอบร่วมกัน พระภิกษุสงฆ์จะพำนักอยู่ ณ สถานที่ใด ไกลหรือใกล้ ก็มีสิทธิขาด มีอำนาจหน้าที่ในการร่วมบริหารจัดการปกครองหมู่คณะด้วยกันทั้งนั้น หากภิกษุรูปใดไม่เข้าร่วมในสังฆกรรมที่เป็นกิจของสงฆ์ในที่ที่ตนพำนักในที่นั้นๆ แล้วต้องอาบัติทุกกฏ ชื่อว่า ล้วงละเมิดพระวินัย ไม่เอื้อเพื่อในกิจการของสงฆ์ การบริหารไม่ผูกขาดเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ผู้บริหารรับผิดชอบประชากรและองค์กร ประชากรก็รับผิดชอบต่อผู้บริหารและองค์กร อำนาจการปกครองเป็นของภิกษุสงฆ์ โดยภิกษุสงฆ์ดำเนินการ เพื่อประโยชน์ของภิกษุสงฆ์ ไม่กีดกันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในการมีส่วนร่วมในการปกครอง เชื่อมั่นในความดีของพระภิกษุสงฆ์ว่า สามารถปกครองกันเองและหมู่คณะได้ ตามหลักการของสาราณียธรรม ๖ ประการ และหลักอภิธานียธรรม ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

หลักสาราณียธรรม ๖ ประการ^{๓๔}

๑. เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยชวนชวายเป็นกิจธุระของเพื่อด้วยกาย ด้วยจิตเมตตา

๒. เข้าไปตั้งวจีกรรมในเพื่อภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยชวนชวายเป็นกิจทั้งปวงด้วยวาจา เช่นว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนอบรมด้วยจิตเมตตา

๓. เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อภิกษุและสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ คิดแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อกัน

๔. แบ่งปันลาภที่ตนได้มาโดยธรรม ให้เพื่อภิกษุสามเณร ไม่หวังไว้บริโภคนผู้เดียว

๕. รักษาศีล คือ ความประพฤติทางกาย วาจาให้บริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น

๖. มีความเห็นร่วมกันกับภิกษุสามเณรอื่นๆ ไม่วิวาทกับใครๆ เพราะมีความเห็นผิดกัน

หลักอภิธานียธรรม ๗ ประการ คือ^{๓๕}

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

๒. เมื่อประชุมก็พร้อมกันประชุม เมื่อเลิกก็พร้อมใจกันเลิก พร้อมใจกันทำกิจของสงฆ์ที่

ต้องทำ

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพ : ผลิติมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดิโอม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐๐.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๑๑.

๓. ไม่บัญญัติสิ่งทีนอกเหนือกฎเกณฑ์พระธรรมวินัย และไม่ยกเลิกกฎเกณฑ์ตามพระธรรมวินัย ประพฤติปฏิบัติตามกรอบแห่งพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้

๔. ฝึกหัดเหล่าใดเป็นใหญ่ เป็นประธานในสงฆ์ เคารพนับถือฝึกหัดเหล่านั้น เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน

๕. ไม่ล่ออำนาจความอยากที่เกิดขึ้น

๖. ยินดีในเสนาสนะป่า

๗. ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อฝึกหัดสามเณรซึ่งมีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาส ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุข

หลัก ๗ ประการ หรือธรรม ๗ ประการนี้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกำลังปรากฏตนเอง และปกครองสั่งสมมณฑลให้เจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย

๒. หลักแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของกลุ่มที่หลากหลายในสังคม

พระพุทธศาสนามีหลักการแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข ของกลุ่มที่หลากหลายเป็นชนชั้น กลุ่มผู้นำชั้นปกครอง และประชาชนผู้ถูกปกครอง ลัทธิความเชื่อที่แตกต่างกัน ชนชั้นวรรณะที่แตกต่างกัน ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๑. การอยู่ร่วมกันของผู้นำชั้นปกครองและประชาชนผู้ถูกปกครอง

๒. การอยู่ร่วมกันของกลุ่มที่มีลัทธิความเชื่อที่แตกต่างกัน

๓. การอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนชั้นที่แตกต่างกัน

๑. การอยู่ร่วมกันของผู้นำชั้นปกครองและประชาชนผู้ถูกปกครอง

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมนั้น ย่อมมีหลากหลายกลุ่ม ซึ่งแต่ละคนนั้นย่อมปรารถนาความสุขสงบในการอยู่ร่วมกัน แต่เนื่องจากความหลากหลายแห่งวิถีการดำรงชีวิต ความต้องการที่บรรลุปเป้าหมายของแต่ละคนย่อมมีวิธีที่แตกต่างกัน ในวิธีที่แตกต่างกันในคนที่แตกต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้ง ก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดความแตกแยก แกร่งแย่ง และต่อต้าน ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ที่ต้องการได้ พระพุทธศาสนามีหลักเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันระหว่างผู้ปกครองและประชาชนผู้ถูกปกครอง ระหว่างประชาชนเอง ผู้เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในสถาบันสังคม ดังนี้

๑.๑ หลักแห่งการพรหมวิหาร ประกอบไปด้วยข้อปฏิบัติ ๔ ประการ คือ^{๓๖}

๑. เมตตา ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข

๒. กรุณา ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

๓. มุทิตา ยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดี

๔. อุเบกขา ความเป็นผู้มีใจเป็นกลาง หรือยุติธรรม

พรหมวิหารเป็นข้อปฏิบัติประจำใจของคนชั้นสูง คือ คนที่มีจิตใจสูง เป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของชนทุกหมู่เหล่า ทั้งผู้ปกครองและประชาชน

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, หน้า ๑๒๔.

๑.๒ หลักแห่งอคติ ๔ ประการ ประกอบด้วย^{๓๗}

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบ
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะไม่รู้จริง (เขลา)
๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัวอำนาจบาปมี[๑๔]

อคติ ๔ ประการ เป็นสิ่งที่ควรละเว้น เป็นข้อปฏิบัติที่ผู้อยู่ร่วมกันในสังคม ควรตระหนักไม่ว่าจะเป็นประชากรกลุ่มไหน อยู่ในสถานภาพอย่างไร ความยุติธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญในการอยู่ร่วมกันฉันมิตรจะไม่เกิดขึ้น ถ้าหากจิตใจของประชาชนเต็มไปด้วยอคติต่อกัน

๑.๓ หลักสังคหัตถ์ ๔ ประการ ประกอบด้วย

๑. ทาน ให้ปันสิ่งของของตนแก่ผู้อื่น
๒. ปิยวาจา เจรจาวาจาที่ไพเราะอ่อนหวาน
๓. อัถถจริยา ประพฤติสิ่งที่ประโยชน์แก่ผู้อื่น
๔. สมานัตตตา มีตนเสมอไม่ถือตัว

สังคหัตถ์ ๔ ประการเป็นหลักแห่งมนุษยสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นเครื่องผูกในให้เกิดความรู้สึกมีความรักผูกพันฉันญาติมิตร เป็นประดุจห่วงน้ำเย็นทำให้โลกร่มรื่นน่าอยู่

๑.๔ หลักแห่งทศ ๖ ประกอบด้วย^{๓๘}

๑. ทิศเบื้องหน้า มารดาบิดาและบุตร
๒. ทิศเบื้องขวา อาจารย์และศิษย์
๓. ทิศเบื้องหลัง ภรรยาและสามี
๔. ทิศเบื้องซ้าย มิตรต่อมิตร
๕. ทิศเบื้องต่ำ ลูกน้องบริวารและผู้บังคับบัญชา
๖. ทิศเบื้องบน สมณะและอุบาสกอุบาสิกา

ทศ ๖ เป็นหลักแห่งความสัมพันธ์แบบรอบทิศทาง เป็นข้อปฏิบัติที่ติงามของผู้ที่มีความเกี่ยวข้องผูกพันกัน จะพึงปฏิบัติต่อกัน หากปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวแล้ว การอยู่ร่วมกันในฐานะต่างๆ จะเป็นอย่างราบรื่น ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งใดๆ จะทำให้มวลมนุษยอยู่กันอย่างสันติสุข

๒. การอยู่ร่วมกันของกลุ่มที่มีลัทธิความเชื่อที่แตกต่างกัน

ในสังคมอินเดียอันล้นหลามหลายลัทธิ ความเชื่อ มีทั้งความเชื่อในศาสนาดั้งเดิม คือ ศาสนาพราหมณ์ และเจ้าลัทธิทั้งหลาย เช่น ครูทั้ง ๖ ประกอบด้วย

๑. ปุรณกัสปะ เจ้าลัทธิ “อภิริยวาท” คือ เชื่อว่า การกระทำไม่เป็นอันทำ

๒. มักขลิโคศาล เจ้าลัทธิ “อเหตุกวาท” คือ เชื่อว่า ความบริสุทธิ์และเศร้าหมองของสัตว์ไม่มีเหตุปัจจัย

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, หน้า ๑๔๓.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

๓. อหิตเกสกัมพล เจ้าลัทธิ “นัตถิกวาท” คือ เชื่อว่า ไม่มีสัตว์บุคคล ไม่มีบุญและบาป ไม่มีชาติหน้า มีเฉพาะชาตินี้

๔. ปุฏฐกัจจายะ เจ้าลัทธิ “อุจเฉทวาท” คือ เชื่อว่า ตายแล้วสูญสิ้น ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่ ทุกสิ่งสิ้นสุดลงหลังการตาย

๕. สญชัยเวลัฏฐบุตฺร เจ้าลัทธิ “อมราวิกเขปกะ” คือ ไม่มีหลักการที่ไม่แน่นอนในสิ่งใด ขึ้นอยู่กับความพอใจที่จะพูดอย่างไร

๖. นิครนถนาฏบุตฺร เจ้าลัทธิที่มีความเชื่อในการบำเพ็ญตบะ ทรมานตน หรือลัทธิเปลือยกาย ไม่นุ่งห่มสิ่งใด^{๓๙}

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นท่ามกลางศาสนาพราหมณ์ และเจ้าลัทธิเหล่านี้ แต่ปรากฏสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ แม้พระพุทธศาสนาจะถูกเบียดเบียนในบางครั้ง จากผู้ที่ไม่หวังดีบ้าง แต่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกทั้งหลาย ตลอดจนพุทธบริษัททั้ง ๔ ก็ไม่เคยทะเลาะวิวาท หรือมีปัญหากับผู้ที่มีความเห็นแตกต่างเลย ทั้งนี้เพราะยึดหลักธรรมนุญชของพระพุทธศาสนา คือ โอวาทปาฏิโมกข์ เป็นหลักการในการเผยแผ่พระศาสนา และในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งมีหลักการดังนี้

๑. ขันติ คือ ความอดทน เป็นตบะอย่างยอดเยี่ยม ท่านผู้รู้กล่าวนิพพานว่าเป็นยอดบรรพชิตผู้ฆ่าเบียดเบียนสัตว์อื่น ไม่เชื่อว่า สมณะ

๒. ไม่ทำบาปทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม ทำจิตของตนให้ผ่องใส

๓. ไม่พูดก่อนขออดกัน ไม่ประหัตประหารกัน สำรวมในปาฏิโมกข์ (ศีล ๒๒๗ ข้อ) รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร อยู่ในที่นั่งที่นอนอันสงัด ประกอบความเพียรทางจิตอย่างสูง

ในการยึดถือหลักการในโอวาทปาฏิโมกข์ดังกล่าวเป็นหลักแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เป็นหลักแห่งความดีขั้นสูงสุดของมนุษยชาติโดยแท้

ส่วนหลักการในการเผยแผ่พระธรรมในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงวางหลักเกณฑ์ในการแสดงธรรมไว้ ๕ ประการ ซึ่งเรียกว่า จรรยาบรรณของนักเทศน์ หรือองค์แห่งภิกษุผู้เป็นธรรมกถึก คือ

๑. แสดงธรรมตามลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดตอน

๒. แสดงโดยอ้างเหตุผลให้ผู้ฟังเข้าใจได้

๓. ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๔. ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ

๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น ไม่ยกตนเสียดสีผู้อื่น

จะเห็นได้ว่า ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในท่ามกลางเจ้าลัทธิต่างๆ จึงไม่มีปัญหาของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลายแห่งลัทธิที่แตกต่าง

๓. หลักการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนชั้นที่แตกต่างกัน

ผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เรียกว่า “บริษัท ๔” คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา [๒๐] มีสถานภาพทางสังคมหลายชั้น เช่น กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร สมณะ และจันทาล[๒๑] เป็นพุทธศาสนิกชนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ ร่วมถวายทาน รักษาศีล สดับพระธรรมเทศนาในพระวิหารได้ ในธรรมสภาได้ ประกอบศาสนกิจอื่นๆ ร่วมกันได้ด้วยความรักสามัคคี ไม่มีใครตั้งข้อ

^{๓๙} ที่.ส. (๒๗/๘๕/๔๕-๔๙).

รังเกียจเรื่องชาติตระกูล หรือดูหมิ่นดูแคลน ขับไล่ ฆุดคร่าออกไปจากสมาคมนั้นๆ ไม่เพราะ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในเรื่องคุณธรรม แข่งขันกันทำความดี ส่งเสริมสนับสนุนการทำ ความดี ทั้งกายกรรม วชิกรรม มโนกรรมมากกว่าความแตกต่างด้านชาติตระกูล ดังพุทธวจนะที่ว่า “บุคคลจะเป็นคนเลย หรือเป็นคนประเสริฐ ก็เพราะชาติตระกูล หามิได้ บุคคลเป็นคนเลว หรือเป็นคนประเสริฐ ก็เพราะกรรม คือ การกระทำของเขาเอง” [๒๒] จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนิกชนจะชื่นชม ยกย่อง เชิดชูผู้ที่มีคุณธรรมหรือบรรลुकุณธรรมขั้นสูงตามลำดับว่า เป็น “พระอริยะ” คือ ท่านผู้ประเสริฐกว่าคนทั้งหลาย

ในส่วนของพระภิกษุสงฆ์ผู้เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนานั้นมาจากคนทุกชั้น วรณะต่างลัทธิศาสนา ความเชื่อค่านิยม ทศนคติ ก็สามารถอยู่ร่วมกันในสังฆมณฑลได้อย่างปกติสุข ไม่มีใครรังเกียจในเรื่องฐานะ ความเป็นอยู่ก่อนบวชแต่อย่างไร เนื่องจาก “ความประพฤติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยความประพฤติ คือ ศีลเสมอกัน ไม่ประพฤติแตกต่างกัน มีความเห็นถูกต้องดั่งงามเสมอกัน ไม่ขัดแย้งเพราะความเห็นผิด” และมีเป้าหมายสูงสุด คือ บรรลुकุณธรรมขั้นสูงสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง ซึ่งภิกษุสงฆ์ทุกรูปเมื่อบวชเข้ามาแล้ว ต้องปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อบรรลูปเป้าหมาย คือ การขัดเกลาตัวเองให้ถึงความหลุดพ้นจากกิเลส เครื่องเศร้าหมองทั้งปวง จนถึงความสิ้นสุดทุกข์ดังกล่าวมาแล้ว

จะเห็นได้ว่า หลักการอยู่ร่วมกันตามแนวพระพุทธศาสนานั้นลึกซึ้งกว่าหลักประชาธิปไตยแบบตะวันตก แบบตะวันตก กลุ่มหลากหลายลัทธิ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ก็ยังแยกกันเป็นกลุ่มอยู่อย่างนั้น กลุ่มใครกลุ่มมัน ไม่มีทางที่จะเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อยู่ร่วมกันแบบหลวมๆ เพื่อต่อสู้ปกป้องผลประโยชน์กลุ่มของตัวเองเท่านั้น แต่การอยู่ร่วมกันตามแนวพระพุทธศาสนานั้น มีความเป็นหนึ่งเดียวกันทั้งกาย วาจา ใจ ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยจิตอันเมตตา มีความเป็นมิตร มีความเป็นญาติ จะคิด จะพูด จะทำ หรือปรึกษาสิ่งใดกับใครๆ ก็ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตน และผู้อื่น มีความเอื้อเฟื้อสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน [๒๕] ประดุจคนในครอบครัวเดียวกัน

๔. หลักแห่งสัทธิตีและเสรีภาพ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมทั้งสัทธิตีและเสรีภาพ โดยมีหลักการซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

หลักแห่งสัทธิตี ประกอบไปด้วย

๑. สัทธิตีในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน
๒. สัทธิตีในการบรรพชาอุปสมบท
๓. สัทธิตีในการเข้าประชุมสงฆ์
๔. สัทธิตินุชยชน

๑. สัทธิตีในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน

พระพุทธศาสนาส่งเสริมสัทธิตีในชีวิตร่างกาย โดยเฉพาะในมนุษย์เท่านั้น ยังรวมไปถึงสัตว์โลกทั้งมวลด้วย โดยห้ามฆ่าสัตว์ ในทรัพย์สิน ห้ามลักทรัพย์ของคนอื่น เคารพสัทธิตีในของรักหวงแหนของคนอื่น โดยห้ามประพฤติผิดในกาม สัทธิตีในความนับถือตนเอง โดยห้ามไม่ให้พูดโกหก สัทธิตีในความปลอดภัยของกันและกัน โดยห้ามไม่ให้ตีมีน้ำเมา

นอกจากห้ามประพฤติผิดดังกล่าวแล้ว ยังสอนให้ประพฤติในหลักการตรงกันข้ามอีก คือให้มีเมตตากรุณาต่อคนและสัตว์โดยหาประมาณมิได้ ให้ประกอบสัมมาชีพ เลี้ยงชีพโดยสุจริต ให้สำรวม คือ ระมัดระวังในของรักของคนอื่น โดยยินดีพอใจเฉพาะในคนรักของตัวเอง ให้มีสัจจะ ความจริงใจ และให้มีสติรอบคอบ

นอกจากนี้แล้วยังมีหลักคำสอนที่ส่งเสริมสิทธิในชีวิต ร่างกายและทรัพย์สินที่ละเอียดขึ้นไปอีก ได้แก่ อกุศลกรรมบถ (ทางที่ไม่ส่งเสริมสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน) และกุศลกรรมบถ (ทางที่ส่งเสริมสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน)

อกุศลกรรมบถ ๑๐^{๔๐} (ทางปฏิบัติที่ไม่ส่งเสริมสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน) จัดเป็นกายกรรม คือ ทำด้วยกาย ๓ อย่าง คือ

๑. ปาณาติบาต ฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทาน ลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิฉฉาจาร ประพฤติผิดในคู่ครองของผู้อื่น

จัดเป็นวจีกรรม คือ ทำด้วยวาจา ๔ อย่าง คือ

๑. มุสาวาท พูดเท็จ
๒. ปิสุณาวาจา พูดส่อเสียด สร้างความแตกแยก
๓. ผรุสวาจา พูดคำหยาบ
๔. สัมผัสปลลาปะ พูดเพื่อเจ้อ เหลวไหล

จัดเป็นมโนกรรม คือ ทำด้วยใจ ๓ อย่าง คือ

๑. อภิชฌา โลภอยากได้ของคนอื่นโดยทุจริต
๒. พยาบาท ปองร้ายคนอื่น
๓. มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดเป็นชอบ

กุศลกรรมบถ ๑๐^{๔๑} (ทางปฏิบัติที่ส่งเสริมสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน) จัดเป็นกายกรรม คือ ทำด้วยกาย ๓ อย่าง คือ

๑. ปาณาติบาต เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินนาทาน เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์
๓. กาเมสุมิฉฉาจาร เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในคู่ครองของผู้อื่น

จัดเป็นวจีกรรม คือ ทำด้วยวาจา ๔ อย่าง คือ

๑. มุสาวาท เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ
๒. ปิสุณาวาจา เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด สร้างความแตกแยก
๓. ผรุสวาจา เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. สัมผัสปลลาปะ เวรมณี เว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ เหลวไหล

จัดเป็นมโนกรรม คือ ทำด้วยใจ ๓ อย่าง คือ

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, หน้า ๒๓๕.

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, หน้า ๒๓๔.

๑. อนภิชมา ไม่โลภอยากได้ของคนอื่นโดยทุจริต
๒. อพยาบาท ไม่ปองร้ายคนอื่น
๓. สัมมาทิฐิ มีความเห็นถูก

การกระทำ ๑๐ อย่างนี้ เป็นข้อควรประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

จะเห็นได้ว่า หลักการประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินนั้น พระพุทธศาสนามีหลักการดังกล่าว ไม่เพียงระดับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เท่านั้น ยังส่งเสริมเผื่อแผ่ไปถึงสัตว์ทุกชนิดที่มีชีวิตอยู่บนโลกนี้ ส่วนในแนวทางปฏิบัตินั้น มีขั้นตอนในระดับเบื้องต้นธรรมดา และระดับสูงที่ละเอียดขึ้นตามระดับจิตของแต่ละบุคคลที่จะต้องพัฒนาให้เกิด ให้มีตามลำดับ

๒. สิทธิในการบรรพชาอุปสมบท

ในพระพุทธศาสนาแม้เกิดในท่ามกลางศาสนาพราหมณ์และลัทธิอื่นๆหลากหลายในสังคมขณะนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงรังเกียจวรรณะ หรือชนชั้นต่างๆ ที่เข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนาเลย หากปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้ เช่น อัญญบริวาร ๘ ครบ มีคุณสมบัติครบ ไม่มีลักษณะต้องห้าม มีสิทธิได้รับการอุปสมบทได้ทั้งนั้น และเมื่อบวชแล้ว ประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัยเท่ากัน ไม่กีดกันภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งมาจากสถานภาพที่ดีกว่าหรือเลวกว่าแต่อย่างใด เมื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย คือ อธิศีลสิกขา มีศีลบริสุทธิ์ยิ่ง อธิจิตสิกขา จิตหมดจดบริสุทธิ์ยิ่ง อธิปัญญาสิกขา มีปัญญา รุ่งเรือง ก็สามารถได้รับสิทธิประโยชน์ คือ การบรรลุธรรมถึงความเป็นพระอริยะได้สมควรแก่ความสามารถในการปฏิบัติ สิทธิประโยชน์ คือ ความเปลี่ยนแปลงจากคนธรรมดา คือ ปุถุชน เป็นพระอริยะบุคคลนั้น มีดังนี้

พระอริยะบุคคล ๘ จำพวก คือ^{๔๒}

๑. พระโสดาปัตติมรรค
๒. พระโสดาปัตติผล
๓. พระสกทาคามีมรรค
๔. พระสกทาคามีผล
๕. พระอนาคามีมรรค
๖. พระอนาคามีผล
๗. พระอรหัตมรรค
๘. พระอรหัตผล

นี่คือสิทธิประโยชน์ที่พระภิกษุผู้เข้ามาบวชจะได้รับ แต่ทั้งนี้แม้มีสิทธิจะได้รับก็ขึ้นอยู่กับ การประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลด้วย คือ ได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ สิทธิประโยชน์ที่กล่าวมา ข้อ ๑ – ข้อ ๔ พุทธบริษัท ทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มีสิทธิประโยชน์เท่ากัน ส่วน สิทธิประโยชน์ ข้อ ๗ – ข้อ ๘ จะต้องอยู่ในภาวะของภิกษุ แม้พุทธบริษัทที่เป็นคฤหัสถ์สามารถบรรลุ ได้ก็จริง เมื่อบรรลุแล้วต้องอุปสมบทเป็นภิกษุภาวะ เนื่องจากเป็นสิทธิประโยชน์ขั้นสูงสุด จะต้องอยู่

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑,

ในเพศของภิกษุ ซึ่งเป็นเพศที่ได้รับสิทธิพื้นฐานจากการบรรพชาอุปสมบท มีข้อปฏิบัติทางกาย วาจา คือ ศีล ๒๒๗ สิกขาบทสูงกว่าคฤหัสถ์

๓. สิทธิในการเข้าประชุมสงฆ์

สิทธิในการเข้าร่วมประชุมเป็นสิทธิพื้นฐานของพระภิกษุสงฆ์ได้รับทุกรูปเท่าเทียมกัน เป็นสิทธิตามพระวินัยที่ภิกษุรูปใดไม่ให้ความร่วมมือ มีโทษเป็นอาบัติทุกกฏ เมื่อเข้าประชุมสงฆ์ก็ได้รับสิทธิเสนอความเห็นคัดค้าน หรือเห็นด้วยก็ได้ การเสนอความคิดเห็นเป็นสิทธิของภิกษุผู้เข้าร่วมประชุม หากเห็นด้วย ก็ให้หนึ่ง ไม่เห็นด้วย ให้พูดคัดค้าน

โดยปกติแล้วการเสนอญัตตินั้นแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ๑. ญัตติทุติยกรรม วิธีการ คือ เสนอญัตติ ๑ ครั้ง และขอความเห็นชอบอีก ๑ ครั้ง ๒. ญัตติจตุตถกรรม วิธีการ คือ เสนอญัตติ ๑ ครั้ง และขอความเห็นชอบอีก ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง

ญัตติทุติยกรรมใช้ในสังฆกรรม ดังนี้

๑. การสวดพระปาฏิโมกข์ คือ สาธยายทบทวนศีล ๒๒๗ ข้อ ทุก ๑๕ วัน

๒. สวดมอผ้ากฐิน คือ ขอความเห็นชอบในการมอผ้าให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่สมควรรับ

๓. สวดสมมติ คือ แต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ทำหน้าที่แจกอาหาร เสนาสนะ จีวร

๔. การปวารณา คือ อนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันและกันได้

ญัตติจตุตถกรรม ใช้ในสังฆกรรม ดังนี้

๑. การสวดอุปสมบทวชพระ คือ รับคฤหัสถ์เข้ามาเป็นภิกษุ

๒. การสวดลงโทษภิกษุผู้ประพฤติผิดวินัย ๗ อย่าง (ตัชชนียกรรม)

๓. การสวดยกเลิกการลงโทษผู้ประพฤติผิดวินัย ๗ อย่าง

การใดจะใช้การสวดแบบญัตติทุติยกรรม หรือญัตติจตุตถกรรมขึ้นอยู่กับความสำคัญของกิจนั้นๆ หากต้องการความละเอียดรอบคอบเป็นเรื่องใหญ่ จะใช้การสวดแบบจตุตถกรรม หากเป็นเรื่องสำคัญรองลงมาจะใช้สวดแบบญัตติทุติยกรรม

๔. สิทธิมนุษยชน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน โดยสอนให้เลิกระบบทาส ไม่เอามนุษย์มาเป็นสินค้าสำหรับซื้อขาย ห้ามมิให้ภิกษุมีทาสไว้ใช้ กับทั้งสอนให้เลิกทาสภายใน คือ ไม่เป็นทาสของความโลภ ความโกรธ ความหลง[๓๔] ในความเป็นมนุษย์ในโลกย่อมมีสิทธิในชีวิตร่างกาย สิทธิในการดำรงชีวิตในสังคมอย่างอิสระเท่ากับมนุษย์อื่นในโลก ไม่ควรให้สิทธิใครหรือชนชั้นใดเหนือกว่าบุคคลอื่น ในการใช้อำนาจความเป็นนายบิบบังคับให้คนอื่นอยู่ภายใต้อำนาจ เพื่อแสวงหาประโยชน์อื่นใดจากความ เป็นมนุษย์ ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่ผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมที่ด้อยกว่า อันแสดงถึงความโหดร้าย ทำให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์เดรัจฉานที่ซื้อขายกันได้โดยทั่วไป พระพุทธเจ้าจึงห้ามพุทธบริษัทไม่ให้ทำเช่นนั้น และทรงสั่งสอนให้เลิกทาสทั้งภายนอกและภายใน ให้มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ดังต่อไปนี้

ในพระวินัยปิฎก “ห้ามมิให้ภิกษุมีทาสหญิงชายไว้ใช้ ภิกษุใดฝ่าฝืน เป็นอาบัติทุกกฏ”[๓] “ห้ามมิให้สงฆ์บวชบุคคลที่เป็นทาส หรือหนีมา”

และในพระสุตตันตปิฎก ห้ามผู้นับถือพระพุทธศาสนาทำการค้าขายที่ไม่สมควร เรียกว่า “มิจฉวนณิชา” ๕ ประการ คือ ๑. ค้าขายเครื่องประหาร ๒. ค้าขายมนุษย์ ๓. ค้าขายสัตว์สำหรับฆ่า ทำอาหาร ๔. ค้าขายน้ำเมา ๕. ค้าขายยาพิษ^{๔๓}

จากหลักการนี้แสดงให้เห็นถึง การทรงส่งเสริมทั้งสิทธิมนุษยชน และสิทธิแห่งการมีชีวิตของสัตว์ทั้งปวง

ส่วนในพรหมชาลสูตร ทรงแสดงไว้ในจุลศีล ห้ามไม่ให้ภิกษุรับทาสีทาสาที่มีผู้มอบให้ จะเห็นได้จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนส่งเสริมสิทธิของทั้งมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายให้มีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่ให้มองข้ามคุณค่าของชีวิต ซึ่งเป็นการปลดปล่อยจากทาสภายนอก นอกจากนี้แล้วพระพุทธศาสนายังสอนให้ปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากการเป็นทาสภายใน คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ด้วยศีล สมาธิ และปัญญาตามลำดับ

จากข้อความข้างต้น อันเกี่ยวกับทาสภายในและทาสภายนอก คือ การทำคนให้เป็นทาสของคนจริงๆ กับทาสภายใน คือ การที่คนเป็นทาสแห่งอำนาจฝ่ายต่ำในตัวเองนี้ จะเห็นได้ว่า จะโดยประวัติศาสตร์ หรือโดยหลักฐานใดๆก็ตาม แสดงว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกในโลกที่มีหลักการและคำสอนเพื่อให้เลิกระบบทาส อันเป็นการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ตามที่เรียกร้องกันในปัจจุบันนี้

พระพุทธศาสนานอกจากจะส่งเสริมสิทธิแล้ว ยังมีคำสอนที่ส่งเสริมเสรีภาพในการพูด การกระทำ การแสดงออกในการรักษาสิทธิขั้นพื้นฐาน อันเป็นหลักการประการหนึ่งของประชาธิปไตย ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. เสรีภาพในการพูด ในการแสดงความเห็น พระพุทธศาสนาจะให้เสรีภาพของเต็มที่ในการประชุมสงฆ์ เพื่อทำสังฆกรรมต่างๆ จะเป็นแบบญัตติทุติยกรรม หรือญัตติจตุตถกรรมก็ตาม จะเปิดโอกาสให้พระภิกษุผู้เข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี ไม่ว่าจะเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยก็ตาม โดยขั้นตอน คือ เสนอญัตติ จากนั้นขอความเห็นชอบจากที่ประชุม ถ้าที่ประชุม เห็นด้วยกรรมนั้นก็สำเร็จ ถ้าไม่เห็นด้วย ก็ยกเลิกไป ตัวอย่างในการประชุมสงฆ์ เพื่อพิจารณาให้ผ้ากฐิน และเรื่องการอุปสมบท มีดังนี้

๑. การให้ผ้ากฐิน ทำด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา เสนอญัตติ ๑ ครั้ง ขอความเป็นชอบ ๑ ครั้ง ประกอบไปด้วย

๑.๑ เสนอญัตติ “ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินผืนนี้ เกิดแล้วแก่สงฆ์ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้ผ้ากฐินผืนนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ เพื่อกรานกฐิน นี้เป็นญัตติ”

๑.๒ ขอความเห็นชอบ “ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผ้ากฐินผืนนี้เกิดแล้วแก่สงฆ์ สงฆ์ให้ผ้ากฐินผืนนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ เพื่อกรานกฐิน การให้ผ้ากฐินนี้แก่ภิกษุชื่อนี้ เพื่อกรานกฐิน ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด ผ้ากฐินผืนนี้ สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุชื่อนี้ เพื่อกรานกฐิน ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนึ่ง ข้าพเจ้าทรงทราบความนี้ไว้อย่างนี้”

๒. การให้อุปสมบท ทำด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา คือ เสนอญัตติ ๑ ครั้ง ขอความเห็นชอบ ๓ ครั้ง ประกอบไปด้วย

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, หน้า ๑๗๔.

๒.๑ เสนอญัตติ “ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้ เป็นอุปสัมปนาเปกษะของท่านผู้มีชื่อนี้ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงอุปสมบทผู้มีชื่อนี้ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ นี่เป็นญัตติ”

๒.๒ ขอความเห็นชอบ ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ “ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้ เป็นอุปสัมปนาเปกษะของท่านผู้มีชื่อนี้ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ สงฆ์อุปสมบทผู้มีชื่อนี้ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ การอุปสมบทผู้มีชื่อนี้ มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด”

๒.๓ ครั้งที่ ๒ “ข้าพเจ้ากล่าวคำข้อนี้เป็นครั้งที่ ๒ ...”

๒.๔ ครั้งที่ ๓ “ข้าพเจ้ากล่าวคำข้อนี้เป็นครั้งที่ ๓...”

ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทแล้ว มีท่านผู้มีชื่อนี้เป็นอุปัชฌายะ ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงมี ข้ำพเจ้าทรงความข้อนี้นี้ไว้ด้วยอย่างนี้

จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาให้เสรีภาพในการพูด การแสดงความเห็น ในการตัดสินใจในกิจการสงฆ์โดยรวม และมีขั้นตอนตามแบบประชาธิปไตยของระบบรัฐสภาแบบประชาธิปไตยในการออกกฎหมาย ซึ่งมีการเสนอญัตติ การให้ความเห็น ๓ วาระ ซึ่งหลักเสรีภาพของพระพุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยที่เก่าแก่ก่อนระบอบประชาธิปไตยตะวันตกเสียอีก

๒. เสรีภาพในการนับถือศาสนาหรือลัทธิความเชื่อ

พระพุทธศาสนามีหลักการแห่งการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ไม่มีการบีบบังคับใครให้นับถือโดยวิธีการอื่น เช่น บังคับขู่เข็ญให้กลัวอำนาจลึกลับ เทพเจ้า หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเครื่องล่อรางวัลประการใด แต่ให้อิสระเสรีในการตัดสินใจให้เชื่อด้วยปัญญาของบุคคลนั่นเอง เมื่อเห็นด้วยปัญญาของตนเองประการใดแล้ว จึงนับถือศาสนา ลัทธิคำสอนนั้น ดังปรากฏในเกสปุตตสูตร หรือกาลามสูตร ดังนี้

...ดูกรกาลามชนทั้งหลาย มาเถอะท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบๆกันมา อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่า ได้ยินว่าอย่างนี้ อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา อย่าได้ยึดถือโดยเดาเอาเอง อย่าได้ยึดถือโดยคาคคะเน อย่าได้ยึดถือโดยตรีกตามอาการ อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่า ต้องกันกับทิวฐิของตน อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่า ผู้พูดสมควรเชื่อได้ อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเราเมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครสมาทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่ เพราะอาศัยคำที่เราได้กล่าวไว้แล้วนั้น เราจึงได้กล่าวไว้ดังนี้...^{๔๔}

๓. หลักแห่งความเสมอภาค ประกอบไปด้วย

๑. ความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์
๒. ความเสมอภาคในความเป็นชายและหญิง
๓. ความเสมอภาคในการเป็นภิกษุ

^{๔๔} ม.ม. ๕/๓๙๑/๔๐๐.

๑. ความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์

พระพุทธศาสนายอมรับสภาพหรือความเสมอภาค คือ ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยหลักคำสอนที่ปฏิบัติสังคมชนชั้นของอินเดียที่นับถือหยิ่งรากลึกอันยาวนานในวรรณะ ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร และคนนอกรวรรณะอีก ๑ คือ จันฑาล[๔๓] โดยหลักการที่ว่า วรรณะใดทำกรรมดีก็เป็นคนดี ใครทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่วเสมอกัน ไม่ว่าจะเป็นวรรณะใด ซึ่งมีมีปรากฏดังนี้ ในวาเสฏฐสูตร มีข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพราหมณ์ว่าเสฏฐะว่า

“เมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่รู้ก็พรั่ากล่าวว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติ บุคคลจะชื่อว่าเป็นคนชั่วเพราะชาติก็หาไม่ จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ ที่แท้ ชื่อว่าเป็นคนชั่วเพราะกรรม ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม เป็นชวานาเพราะกรรม เป็นศิลปินเพราะกรรม เป็นพ่อค้าเพราะกรรม เป็นคนรับใช้เพราะกรรม แม้เป็นโจรก็เพราะกรรม แม้เป็นทหารก็เพราะกรรม เป็นบุโรหิตเพราะกรรม แม้เป็นพระราชาก็เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายมีปกติเห็นปฏิจจสมุปบาท ฉลาดในกรรมและวิบาก ย่อมเห็นกรรมนั้นแจ่งชัดตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม หมูสัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายถูกผูกไว้โนกรรม เหมือนลีมสลักของรถที่กำลังแล่นไปฉะนั้น บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยกรรมอันประเสริฐนี้ คือ ตบะพรหมจรรย์ สัญญมะ และทมะ กรรม ๔ อย่างนี้ เป็นกรรมอันสูงสุดของพรหมทั้งหลาย ทำให้ผู้ประพฤติถึงพร้อมด้วยวิชา ๓ ระวังกิเลสได้ สิ้นภพใหม่แล้ว ดูกรวาเสฏฐะ ท่านจงรู้อย่างนี้ว่าผู้เป็นพรหม เป็นท้าวสักกะ ของบัณฑิตผู้รูแจ่งทั้งหลาย”^{๔๕}

ทรงตรัสถึงความเป็นผู้ประพฤติธรรมย่อมเป็นผู้เสมอกัน ในสึลวิมังสาชาก ว่า

“ข้าพระองค์มีความสงสัยว่า ศิลประเสริฐ หรือสุตะประเสริฐ ศิลนี้แหละประเสริฐกว่าสุตะ ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัยแล้ว.

ชาติและวรรณะเป็นของเปล่า ได้สติบมาว่า ศิลเท่านั้นประเสริฐที่สุด บุคคลผู้ไม่ประกอบด้วยศิล ย่อมไม่ได้ประโยชน์เพราะสุตะ.

กษัตริย์และแพศย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่อาศัยธรรม ชนทั้งสองนั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมเข้าถึงทุกติ.

กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจันฑาล และคนเทหยากเยื่อ

ประพฤติธรรมในธรรมวินัยนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกันในไตรทิพย์.

เวท ชาติ แม้พวกพ้อง ก็ไม่สามารถจะให้อิสริยยศหรือความสุขในภพหน้าได้ ส่วนศิลของตนเองที่บริสุทธิ์ดีแล้ว ย่อมนำความสุขในภพหน้ามาให้ได้”^{๔๖}

ในบรรดาวรรณะ ๔ จะถึงความเป็นคนเลวหรือประเสริฐกว่ากันไม่ได้ขึ้นอยู่กับวรรณะแต่อย่างใด แต่ขึ้นอยู่กับกรรมประพฤติธรรม ทรงดัสกับสามเณรวาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะ ในอัครคัณฐสูตรว่า

“ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็เมื่อวรรณะทั้งสี่เหล่านี้แล รวมเป็นบุคคลสองจำพวก คือ พวกที่ตั้งอยู่ในธรรมดำ วิญญูชนติเตียนจำพวกหนึ่ง พวกที่ตั้งอยู่ในธรรมขาว วิญญูชนสรรเสริญจำพวก

^{๔๕} ม.ม. ๕/๔๘๓/๔๙๐.

^{๔๖} ข.ชา.๑๙/๗๕๘-๗๖๒/๑๒๖

หนึ่งเช่นนี้ โฉนดพวกพราหมณ์จึงพากันอวดอ้างอยู่อย่างนี้ว่า พราหมณ์พวกเดียวเป็นวรรณะที่ประเสริฐที่สุด วรรณะอื่นเลวทราม พวกพราหมณ์เป็นวรรณะขาว พวกอื่นเป็นวรรณะดำ พราหมณ์พวกเดียวบริสุทธิ์ พวกอื่นนอกจากพราหมณ์หาบริสุทธิ์ไม่ พราหมณ์พวกเดียวเป็นบุตรเกิดจากอูระ เกิดจากปากของพรหม มี

กำเนิดมาจากพรหม พรหมเนรมิตขึ้น เป็นทายาทของพรหม ดังนี้เล่า ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมไม่รับรองถ้อยคำของพวกเขา ชื่อนั้นเพราะเหตุไร

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ เพราะว่า บรรดาวรรณะทั้งสี่เหล่านั้น ผู้ใดเป็นภิกษุสิ้นกิเลส และอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ได้วางภาระเสียแล้ว ลุถึงประโยชน์ของตนแล้ว สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว หลุดพ้นไปแล้วเพราะรู้โดยชอบ ผู้นั้นปรากฏว่าเป็นผู้เลิศกว่าคนทั้งหลายโดยชอบธรรมแท้ มิได้ปรากฏโดยไม่ชอบธรรมเลย ด้วยว่าธรรมเป็นของประเสริฐที่สุดในหมู่ชน ทั้งในเวลาที่จะเห็นอยู่ ทั้งในเวลาภายหลัง

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ โดยบรรยายนี้แล เธอทั้งสองพึงทราบเถิดว่า ธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในเวลาที่จะเห็นอยู่ ทั้งในเวลาภายหลัง ฯ

...ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ แม้สังฆกุมารพรหมก็ได้ภาสิตคาถาไว้ว่า

กษัตริย์เป็นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนผู้รังเกียจด้วยโคตร ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรรยา เป็นประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ ฯ

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ก็คานานี้สังฆกุมารพรหมขับถูกไม่ผิด ภาสิตไว้ถูก ไม่ผิด ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เราเห็นด้วย

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ถึงเราก็ก้าวอย่างนี้ว่า

กษัตริย์เป็นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนผู้รังเกียจด้วยโคตร ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรรยา เป็นประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์”^{๔๗}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความเสมอภาคของมนุษย์ว่า อยู่ที่ความประพฤติไม่ได้อยู่ที่ชาติตระกูลสูงหรือต่ำกับพราหมณ์ชื่อ สุนทริกภารทวาช ในสุนทริกสูตรว่า

“ท่านอย่าถามถึงชาติ แต่จงถามถึงความประพฤติเกิด ไฟย่อมเกิดจากไม้แล บุคคลผู้เกิดในตระกูลต่ำ เป็นมุนี มีความเพียร เป็นผู้รู้ถึงถึงเหตุผล ห้ามโทษเสียด้วยหิริ ฝึกตนแล้วด้วยสัจจะ ประกอบด้วยการปราบปราม ถึงที่สุดแห่งเวท มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว ผู้ใดมีบุญอันน้อมเข้าไปแล้ว บูชาพราหมณ์ผู้นั้น ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมบูชาพระทักษิณบุคคัลโดยกาล”

พระพุทธเจ้าทรงแสดงความไม่ต่างกันของวรรณะ ๔ แก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ในกัณณกัตถสูตรว่า

“เปลวกับเปลวสีกับสี หรือแสงกับแสงของไฟที่เกิดจากไม้ต่างๆกันนั้น ไม่แตกต่างกันเลย เมื่อวรรณะทั้ง ๔ มีความเพียรชอบเหมือนกัน ผลย่อมเสมอกัน ไม่แตกต่างกัน”

^{๔๗} ที.ปา.๓/๗๑/๘๘.

๒. ความเสมอภาคในความเป็นเพศชายและหญิง

พระพุทธศาสนายอมรับในความเสมอภาคของเพศชายและหญิงว่า มีความสามารถและสติปัญญาเท่าเทียมกัน สามารถพัฒนาตนเองสู่การเป็นผู้มีคุณธรรมตามลำดับจนถึงการบรรลุคุณธรรมขั้นสูง โดยไม่มีการแบ่งแยกเพศชายหญิงแต่อย่างใด ดังพระพุทธดำรัสว่า

“มิใช่แต่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน แม้สตรีมีปัญหาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิตได้ในที่นั้นๆ มิใช่บุรุษจะเป็นบัณฑิตได้ในที่ทุกสถาน แม้สตรีที่คิดความได้รวดเร็ว ก็เป็นบัณฑิตได้”^{๔๘}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระเจ้าเพนทิกอสล ในสาวัตถินทานเกี่ยวกับเรื่องความสำคัญของสตรี เมื่อพระเจ้าเพนทิกอสลไม่ทรงเบิกบานพระทัย เพราะพระนางมัลลิกาเทวีประสูติพระธิดาว่า

“คุณกรมหาบพิตร ผู้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าปวงชนแท้จริง แม้สตรีบางคนก็เป็นผู้ประเสริฐ พระองค์จงชบเลี้ยงไว้ สตรีที่มีปัญญา มีศีล ปฏิบัติพอผิวแม่ผัวดั่งเทวดา จงรักสามี บุรุษเกิดจากสตรีนั้น ย่อมเป็นคนแก่ล้ากว่า เป็นเจ้าแห่งทิศได้ บุตรของภริยาดีเช่นนั้น แม้ราชสมบัติก็ครอบครองได้”

บุรุษและสตรีเสมอภาคกันในการบวชเป็นบรรพชิต และสามารถบรรลุคุณธรรมได้เหมือนกัน ดังปรากฏในโคตรมีสูตรที่ท่านพระอานนท์ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ควรทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“คุณอานนท์ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ควรทำให้แจ้งแม้โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผลได้”

๓. ความเสมอภาคในความเป็นภิกษุ

ผู้เข้ามาบวช จะเป็นพระภิกษุด้วยการอุปสมบท และสามเณรด้วยการบรรพชา ไม่ว่าจะมาจากชนชั้นใด มีสถานภาพทางสังคมอย่างไร เมื่อเข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็มีภาวะเสมอภาคกันทั้งในการประพฤติปฏิบัติภายใต้พระธรรมวินัยอันเดียวกัน ได้รับการปฏิบัติเสมอกัน ไม่มีการเลือกปฏิบัติแต่อย่างใด ไม่ว่าจะก่อนบรรพชาอุปสมบทจะมีฐานะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือจันทาล จะเป็นผู้ปกครอง มีตำแหน่งสูงหรือไม่ก็ตาม จะมีฐานะยากจนเชื่องใจ หรือเป็นเศรษฐีก็ตาม ไม่แบ่งแยกสูงต่ำ โดยสถานภาพก่อนบวชแต่อย่างใด เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้ว ย่อมเสมอกันทุกรูป ไม่มียกเว้น จะเห็นได้จากการออกบวชของเจ้าศากยะทั้ง ๕ คือ พระเจ้าภัททิสศากยะ อนุรุทธศากยะ อานันทศากยะ ภัคคุศากยะ กิมพิลศากยะ จากศากยวงศ์ เทวทัตจากโกลิยวงศ์ และอุपालิซึ่งเป็นภูษามาลา รวมเป็น ๗ ท่าน เสด็จไปทูลของบวชต่อพระศาสดาซึ่งเสด็จประทับอยู่ที่อนุปิยนนิคม ก่อนบวชเจ้าศากยะเหล่านั้นทูลว่า “ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นศากยะ มีมานะถือตัวกล้า อุปาลิผู้นี้เป็นคนรับใช้ของข้าพเจ้าทั้งหลายมานานแล้ว ขอพระองค์จงให้อุปาลิบวชก่อนเถิด ข้าพเจ้าทั้งหลายจักได้ทำการกราบไหว้ ลูกต้อนรับ ประณมมือ และกิจที่สมควรอื่นๆแก่อุปาลิ เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลายจักละมานะ ความถือตัวว่าเป็นศากยะได้”

พระศาสดาก็โปรดให้บวชอุปาลิก่อน ให้บวชศากยะเหล่านั้นภายหลัง

^{๔๘} พุ.เถรี. ๒/๑๒๕/๑๗๘.

๕. หลักแห่งเสียงข้างมาก

การออกเสียงเพื่อลงมติในพระพุทธราศาสนานั้น ส่วนมากจะใช้มติเป็นเอกฉันท์ จะคัดค้าน แม้เสียงเดียว ก็ถือว่า ในสังฆกรรมต่างๆ ญัตตินั้นก็ตกไป มีเพียงบางกรณีเท่านั้นที่ใช้เสียงข้างมาก ซึ่ง ใช้มติดังกล่าวทั้งในญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม ดังนี้

กรณีใช้มติเอกฉันท์

๑. ประกาศมอบผ้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (สวดกฐิน)
๒. สมมติแต่งตั้งภิกษุเข้าหน้าที่ทำการสงฆ์
๓. การอนุญาตให้ภิกษุว่ากล่าวตักเตือนกันได้ (ปวารณา)
๔. อุปสมบท การบวชกุลบุตรเป็นภิกษุ
๕. การสวดเพิกถอนอาบัติของภิกษุผู้ล่วงละเมิดอาบัติสังฆาติเสส (การสวดอัพภาน)
๖. สังฆกรรมอื่นๆ ที่ทำเป็นการสงฆ์

กรณีใช้มติเสียงข้างมาก

การใช้มติเสียงข้างมาก ใช้ในกรณีเดียว คือ วิธีการตัดสินความผิดของภิกษุที่เรียกว่า วิธี ระบุบอชริกรรม หรือระบุบความขัดแย้งที่ใช้วิธีการตัดสิน คือ ตามเสียงข้างมากเป็นประมาณ เรียก เยภุยยสิกา

ตามที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า การลงมติก่อเสียงในพระพุทธราศาสนานั้น จะใช้มติเอกฉันท์ ยกเว้นกรณีระบุบอชริกรรมแบบเยภุยยสิกา หลักการแห่งเสียงข้างมากในระบอบการปกครองแบบ ประชาธิปไตยในพระพุทธราศาสนามีความเข้มข้นมากกว่าประชาธิปไตยแบบตะวันตก ที่ยึดเพียง รูปแบบเสียงข้างมากอย่างเดียว

ประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธราศาสนาซึ่งปรากฏในคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งปรากฏใน พระไตรปิฎกนั้น มีหลักการสำคัญที่สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยแบบตะวันตก อันประกอบไปด้วย หลักแห่งการมีส่วนร่วมในการปกครอง หลักแห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมของกลุ่มหลากหลายอย่างสันติ หลักแห่งสิทธิและเสรีภาพ หลักแห่งความเสมอภาค และหลักแห่งเสียงข้างมากอย่างครบถ้วน โดย ความเป็นจริงแล้ว หลักแห่งประชาธิปไตยในพระพุทธราศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ก่อนลัทธิ ประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นโลกเสียอีก ดังจะเห็นได้จากประวัติประชาธิปไตยในยุคทองของกรีก โซเครตีส (Socrates) เกิดหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๗๕ ปี เพลโต (Plato) เกิดหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๑๑๕ ปี และอริสโตเติล (Aristotle) เกิดหลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๑๕๙ ปี[๕๕] จากหลักฐานดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า พระพุทธราศาสนาเป็นแบบอย่างประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุด และเป็นประชาธิปไตยแห่ง ปวงประชา คือ หมู่สัตว์ทั้งหลาย เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขทั้งกายและใจ ของมวลมนุษย์และ สรรพสัตว์ทั้งปวง

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความเบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์
๒. จงอธิบายความเบื้องต้นเกี่ยวกับประชาธิปไตยตามแนวตะวันตก
๓. จงอธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
๔. จงอธิบายความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
๕. จงอธิบายความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย
๖. จงอธิบายทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา
๗. จงอธิบายแนวคิดประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. **พื้นฐานรัฐศาสตร์กับการเมืองในศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. รศ.. ดร. **“รัฐศาสตร์กับการเมือง”** กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ตะเกียง : ๒๕๓๔.
- คุณ โทชนธ์. **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์] ๒๕๔๕.
- จรรยา สุภาพ. ศ.. **“หลักรัฐศาสตร์”** ฉบับปรับปรุงแก้ไขใหม่ ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด : ๒๕๒๒.
- จิรัช (บรรพต) วีระชัย ศ.. ดร.. และคณะ. **“รัฐศาสตร์ทั่วไป”** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง] ๒๕๓๘.
- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. **หลักรัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์. ๒๕๑๕. อ้างถึงใน อานนท์ อภิภากรม. **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
- ประสาร ทองภักดี. พ.ท.. **“หลักการปกครอง (หลักรัฐศาสตร์)”** กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต , ๒๕๒๕.
- พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. รัฐศาสตร์: ขอบข่าย สถานภาพ และการศึกษาวิจัย. กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๒๖.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธิธมโม). **ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๕๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพฯ : ผลิตัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘.
- พิฑูร มลิวัลย์ และไสว มาลาทอง. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.
- ศาลรัฐธรรมนูญ. สำนักงาน. **“ศาลรัฐธรรมนูญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในระบบนิติรัฐ” รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ ชุดที่ ๓** : กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, ๒๕๔๗.
- ศาลรัฐธรรมนูญ. สำนักงาน. **“ศาลรัฐธรรมนูญกับการพัฒนาประชาธิปไตยในระบบนิติรัฐ” รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ ชุดที่ ๓** .
- สันสิทธิ์ ขวลิตรอารง. **รัฐศาสตร์ภาพกว้าง**. กรุงเทพมหานคร: สวีชาญการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- สุขุม นवलสกุล. รศ.. ดร.. วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. รศ.. **“การเมืองการปกครองของไทย”** กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยรามคำแหง , ๒๕๐๓.

สุขุม นวลสกุล. รศ.. วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. รศ.. “การเมืองและการปกครองไทย” กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัย
รามคำแหง : ๒๕๓๙.

แสง จันทร์งาม. **พุทธศาสนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.

อภิวิชญ์ ชีรปญโญ. พระมหา. **การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการเมืองของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย] ๒๕๔๒.

อานนท์ อาภาภิรม. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

อุไรวรรณ ชนสภิตย์. รัฐศาสตร์กับการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร: เปเปอร์เฮาส์, ๒๕๔๓.

C.P. Henry W. Ehrman (ed.) **Democracy in a Changing Society**. New York : Praeger.
๑๙๖๔

Lewis Copelend and Lawrence Lamn (Eds.) **The World’s Great Speechs**. (๒nd Ed..
New York : Dover. ๑๙๘๕) P/๓๑๕.